

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

11

L. I. 1933

M. Šolohov: Oče.

I. Erenburg: Mussolini, Matteotti in avtomobil.

K. Marx: O francoskem kmetu.

—r.—š.: Filozofija Franceta Vebra ali slovenskega filozofa pot k bogu.

A. Kovač: Dr. Andrej Gosar proti Karlu Marxu.

(Nadaljevanje).

Uredništvo in uprava: Mestni trg 6/II. — Lastnik, izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6/II. Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

Sait Orahovac: Usponi. Koncec leta 1932 je izšla v Sarajevu drobna knjižica Saita Orahovaca: »Usponi«. Kakor je knjižica drobna (obsega komaj 30 strani), vendar ne moremo preko nje. Komaj sedemindvajsetleten je izdal Orahovac že štiri zbirke. »Vihari uzdaha«, Podgorica 1928, »Nemirne svetiljke«, Sarajevo 1930, »Motivi iz Bosne«, istotam 1931, »Potezi u lijevo«, istotam 1932 in četrta zbirka »Usponi«, istotam 1932. V prvih zbirkah je Orahovac še ves nemiren. Bega in išče. Z zagrenjenostjo gleda na svet in življenje, sredi katerega se čuti kakor suženj in se sprašuje:

»O šta ću činit od ovog roba,
Života, što me zlosrdnički muči!
Nije li umno da čovek odluči
za navek leći u dno hladnog groba?
Ili je umno ovako ostati:
Da čovek strada, životinjski strada!
Na ovu tužnu zagonetku jada
ja ne znam pravu odgonetku dati.«

(Zagonetka.)

»Koračati drumom što se život zove.
Ali kakav život? Život bez života!
Zar je život: čovek ponižen do skota,
Dok mu želja morem neuspeha plove?»
(Bescilje života.)

Včasih se v svoji razbolelosti zateče k svojemu morju in brdom (doma je iz Črne gore) iz

»grada truleži greha i bluda,
varanja, srama i čuda
gladi, bede i jada«,

da svojemu očetu

»Dole na jugu,
na bregu,
nad morem!
kopaču kamenih baština,
kosaču jalovih dolina —:
Da umornu glavu prislonim na tvoj skut
i napijem se. O napijem, ozdravim, napijem,
Surotkom naših koza
što s sloza
kradom ko vragovi brstaju mlazove cvanja!»
(Povratak.)

V zadnjih dveh zbirkah »Potezi u lijevo« in v »Usponih« se je znašel. Nič več mu ni življenje uganka. Nič več se ne počuti v njem kot sužnja, ki ne ve zakaj in komu je suženj. Vse njegove pesmi preveva toplota, občutje in iskrenost, kakršne je zmožen le mlad človek, ki je do globin spoznal in občutil vso gnilobo današnje družbe, zato bi rad iz nje, rad bi

»radnika na cesti zagrljo druga,
povezao crnca sa bijelim homom,
izbriso bih rječi: »gospodar« i »sluga«
a sve kontinente nazvao svojim domom.«
(Kozmopolitska.)

Zaenkrat ve, da to še ni mogoče. Preslab je. Ali on veruje, da bo v zgradbo, kjer

»majka Zlatnog Teleta,
simbol je svakog i sviju,
tu rjetko istina cvjeta,
tu samo zastave svud se
grabeži krvave viju.« (Grad.)

Mihail Šolohov:

OČE

Mihail Šolohov je eden najmlajših ruskih pisateljev, vendar pa si je pridobil že svetovni sloves s svojo veliko kozaško epopejo »Tihi Don«, ki prav nič ne zaostaja za Tolstega »Vojno in mirom«, katerega vpliv je pri Šolohovu vobče precej viden. Naša novela, ki je izšla tudi v novi ruski antologiji, katero je nedavno izdala založba »Nolit« v Beogradu, je majhna epizoda iz tistih težkih dni ruske meščanske vojne 1917—1921, ki je bila še prav posebno krvava na Donu, kjer je trčila ob najreakcionarnejši element ruskega prebivalstva, kozake, privilegirane z vsemogočimi carskimi privilegiji in že od nekdaj glavni steber in oporo ruskega carizma.

Solnce sije samo še prav slabo skozi žolto-zeleno grmičevje na koncu kozaške vasi. Nedaleč od vasi je splav, ki me bo prepeljal na ono stran Dona. Stopam po morskem pesku, iz peska se širi vonj po plesnobi, kakor od gnilega, z vodo napojenega lesa. Pot se vije skozi grmičevje kakor izprepletena zajčja steza. Zadnji žarki rdečega solnca padajo na groblje, ležeče na drugem koncu vasi. Za mano, skozi suho grmičevje se plazi somrak.

Splav je privezan k bregu, pod njim pa klokota vijoličasto čista voda. Vesla krožijo ob strani, lahno odskakujejo in škripljejo v vilicah.

Splavar zajema vodo iz mahovitega čolnovega dna in jo meče ven. Povzdigne glavo, me pogleda z rumenimi, škiljastimi očmi in nejevoljno zamrmra:

»Hočeš čez? Takoj, samo vrv odvežem.«

»Pa ga bova lahko oba premaknila, tale čoln?«

»Poizkusiva. Mračni se. Bog ve, bo li še kdo prišel.«

In med tem, ko je oblačil hlače, me je še enkrat pogledal in dejal:

»Vidi se ti, da si tujec, da nisi iz naših krajev. Odkod prihajaš?«

»Iz vojske se vračam.«

Mož vrže čepico v čoln in s kretnjo glave si popravi črne lase, pretkane s sivimi nitkami, podobnimi kavkaškemu srebru in ko izpregovori, se mu izza ustnic pokažejo pokvarjeni zobje.

»Na dopust ali kar tako, skrivaj?«

»Demobiliziran sem. Odslužil sem svoj rok.«

»A tako. Na oddih torej...«

Sedla sva k veslom. Don naju je ko igračko gnal k poplavljenemu gozdiču na obali. Voda zamolklo liže presušeni čolnov kljun. Gole splavarjeve noge, pokrite z višnjevimi žilami, so prepletene s svežnji mišic. Stopala, sinja od mraza, so otrdela od vednega opiranja ob prečno gredo. Roke ima dolge in koščene, na dlaneh debelo kožo. Mršav, ozkih prsi, nerodno vesla s sklonjenimi ramami in poslušno veslo gladko seka valove in se pogreza globoko v vodo.

Slišati je enakomerno nepretrgano splavarjevo dihanje. Od njegove srajce se širi močan vonj po znoju, tobaku in sveži vodi. Na mah pa izpusti veslo in se obrne k meni:

»Videti je, da ne bova prišla naprej, šuma naju bo priklenila nase. Smola.«

Močna struja nama zaokrene čoln in naju zanese naravnost h gozdu.

Čez pol ure sva že sedela v objemu drevja v potopljenem lesu. Vesla so bila zlomljena. V vilicah sta se brez moči majala ročaja zlomljenih vesel. Skozi pod je voda klokotaje šumela v čoln. Na nekem drevesu sva si uredila ležišče. Splavar je sedel poleg mene in z nogami objel veje. Vlekel je pipo, se razgovarjal in poslušal prhutanje divjih gosi, ki so v mraku poletavale nad najinimi glavami.

»Tako, tako, k svojim greš, mati te očitno že težko čaka; sin bo prišel, moška glava; staro srce se ji topi od veselja. Da... Toda videti je, kakor da ti je vse eno, če mati po cele dneve tuguje za teboj in po cele noči pretaka grenke solze... Taki ste, dragi sinovi, vsi ste taki... Dokler nimate svojih otrok, ne znate ceniti muk svojih staršev. In kaj vse mora prestati vsak oče in vsaka mati zavoljo svojih otrok!

Zgodi se, da gospodinja para ribo, pa ti razpara žolč. Pokušaj juho, grenka je in neokusna. Tako ti je z mano. Živim, samo najgrenkeje okušam. Sicer prenašam, izdržim, časih pa si mislim: življenje, življenje, kdaj bo le neki odbila tvoja poslednja ura.

Ti nisi od tukaj, tujec si. Povej mi, ali ni bolje, da se obesim? Hčerko imam; Nataša ji je ime. Sedemnajst jih bo imela. Sedemnajst let. Pravi: »Oče, studi se mi, jesti s tabo pri isti mizi. Ko ti pogledam roke, pravi, in pomislim, da so te roke ubile brata, se mi srce trga v prsih,«

Neumnica pa ne ve, zaradi koga se je vse to zgodilo. Zaradi nje, zaradi dece.

Zgodaj sem se oženil in bog mi je dal ženo, plodno ko domača zajklja. Osem mi jih je drugega za drugim spravila na svet, toda pri devetem je skupila. Porod je bil kakor se spodobi, čez pet dni pa mi je umrla od vročice.

Sam sem ostal. Od otrok mi bog niti enega ni vzel, čeprav sem ga lepo prosil... Najstarejši je bil Ivan. Po meni se je vrgel. Črnolas, pravičnega obraza, lep kozak, dober delavec. Drugi, mlajši se mi je rodil štiri leta za Ivanom. Materi je nalikoval: nizke postave, plavih las, skoraj bel in s sinjimi očmi. Danilo mu je bilo

ime. Moj najdražji otrok je bil. Od ostalih sedmih so bili starejši deklice, drugi pa — črvički...

Ivana sem oženil v naši vasi. Kmalu je tudi on imel malega. Ravno sem še za Danila opazil nekaj pripravnega, ko so se začeli nemiri. V naši vasi so se ljudje dvignili proti sovjetom. Tedaj je prišel moj Ivan: »Oče,« pravi, »pojdi z mano, greva k rdečim! Zaklinjam te pri bogu! Rdečih se moramo držati, ti so pravična stranka.«

Tudi Danilo me je nagovarjal. Dolgo sta me prosila in mamila, jaz pa sem jim dejal: nič vaju ne zadržujem, pojdiva, kamor vaju je volja. Jaz pa, jaz ostanem tu. Mimo vaju imam še sedem kljunov in vsi so zmerom odprti.

Tako smo se razstali. Ljudje v vasi so se oborožili. Tudi mene so nagnali: »Na fronto!« Na mejdanu sem jim dejal:

»Rojaki, očetje, vsi veste, da imam družino. Sedem otrok imam na vratu, — če grem, kdo se bo brigal zanje?«

Naj sem govoril, kolikor sem hotel, nič ni pomagalo. Brez vsakega ozira so me pobasali in odpravili na fronto.

Poprišče je bilo nedaleč od naše vasi.

Nekega dne, bilo je ravno za Veliko noč, nam privedejo devet ujetnikov. Med njimi je bil tudi Daniluška, moj najmlajši sin. Gnali so jih preko trga h komandantu. Kozaki so prihajali iz koč, tak šunder je bil, da bog obvaruj!

»Pobiti je treba te pse! Ko jih privedejo od zasliševanja, se spravimo brez oklevanja nanje!«

Stojim, kolena mi klecajo, srce me boli zaradi Daniluške, toda nič nočem pokazati. Opazim, kako kmetje šepčejo in z glavami kažejo name. Tedaj pristopi Arkaša, narednik: »Kaj misliš, Mikišara, ali si zato, da pobijemo te rdečegardiste?«

»Seveda sem, ti lopovi!« sem dejal.

»Evo, tu imaš bajonet, stopi sem k durim.«

Pri tem me pogleda: »Pazi, Mikišara, opazujemo te — lahko jih izkupiš, prijatelj!«

Stojim pred vhodom, glavo pa mi polnijo misli: »Mati božja, sveta Marija, ali moram res svoje lastno dete ubiti?«

V pisarni je bil vedno večji šunder. Privedli so ujetnike. Med prvimi je bil Danilo. Ko sem ga ugledal, sem poledenel od groze. Glavo je imel otečeno ko sod, kožo odrto. Kri mu je v curku tekla po licu, z lasmi je imel zlepljene debele volnene rokavice. S temi so mu po pretepanju zamašili rane na glavi. Rokavice so vpile kri in se sprijele z lasmi. Tako so jih že na potu v vas zdelali. Moj Danilo je stekel po hodniku. Opazil me je in iztegnil roke. Hotel se mi je nasmehniti, toda okrog oči se mu je usedla kri in eno oko je imel povsem zlepljeno.

Bilo mi je jasno: če mu ne dam ene, me bodo kmetje pobili in moji mali bodo ostali sirote na belem svetu.

Ko je Danilo prišel do mesta, kjer sem stal, se je obrnil k meni: »Oče, dragi oče, z bogom!« Solze so mu tekle po obrazu

in prale kri. Jaz pa, jaz ... nisem mogel premakniti roke, tako je bila težka, ko kos lesa. Cvrsto sem držal bajonet in s kopitom tresnil svojega fanta ... Evo, tukaj, nad ušesom ... Zajčal je: »Uuuh ... uuuh ...«, se prijel za glavo in padel.

Kmetje so se krohotali: »Udri, Mikišara, udri, videti je, da se ti tvoj Danilo smili, udri, če ne ti pokažemo!«

Poveljnik se je prikazal na pragu in bilo je videti, kakor da je ljudem nekaj namignil. Oči so se mu smejale.

Tedaj so kozaki planili na ujetnike in jih pričeli mrcvariti. Stemnilo se mi je pred očmi in pričel sem teči po ulici, proč, vendar sem videl, kako so mojega Danila valjali po zemlji in kako mu je narednik potisnil bajonet v grlo. Danilo je zahropel ...

Pod vodnim pritiskom so škripale čolnove deske. Javorjevo deblo je pod nama zategnjeno ječalo.

Mikišar je lovil z ного vrh čolna, ki se je dvigal iznad vode, stresel iz pipe še žareč pepel in dejal:

»Naš splav tone. Prav gotovo ostaneva do jutri opoldne na temle drevesu. Lepa reč!«

»Zato so me povišali v nadžandarja.« Mnogo vode je steklo po Donu, toda še zmerom čujem časih ponoči, kako nekdo hrope, kakor da se duši. Kakor takrat, ko sem bežal in slišal Danilovo hropenje.

Tako me peče vest.

*

Do poletja smo se bili z rdečimi. Tedaj je prišel general Sekrčljev in vrgli smo jih daleč preko Dona, v saratovsko oblast.

Čeprav sem bil reditelj družine, nisem dobil nobenih olajšav v službi, ker sta bila sinova pri rdečih.

Zavzeli smo mesto Balašov; o svojem starejšem sinu Ivanu nisem več vedel niti slišal. Toda namah se je raznesla med kozaki vest — sam vrag vedi, kako so to izvohali —, da je Ivan zapustil rdeče in prešel v 36. kovaško četo.

Ljudje iz naše vasi so grozili: »Ujamemo ti Vanjko, potem mu navijemo štreno.«

Pridemo v neko vas in glej, ljudje iz 36. čete so ravno tam. Kmalu so imeli mojega Vanjko, ga uklenili in odvedli v pisarno. Tam so ga pošteno premlatili in mi ukazali:

»Odvedi ga v štab!«

Od te vasi do štaba je bilo kakih dvanajst vrst. Polkovnik našega odreda mi da sprovodnico in zroč v stran, pravi:

»Mikišar, tu imaš dokumente. Odvedi fanta v štab. Pri tebi je varnejši. Očetu ne bo ušel.«

Na mah se mi je zasvetilo. Razumel sem, kaj mislijo. Ukazujejo mi, naj ga peljem, ker so prepričani, da bom svojega sina izpustil. Kasneje bi ga tako ujeli in tedaj bi midva oba dobila svoje.

Stopil sem v sobo, kjer je bil Ivan zaprt, in dejal stražarjem:

»Dajte mi ujetnika. Ukazali so mi, naj ga odvedem v štab.«

»Ni nam ga mar,« so dejali, »zastran nas, tu ga imaš.«

Ivan vrže suknjo čez rame. Nekoliko časa je vrtel čepico v rokah, nato pa jo je zalučil nazaj na klop.

Zapustila sva vas. Pot naju je vodila preko nekega grička. Jaz sem molčal in on je molčal. Nekajkrat sem se obrnil, da bi se prepričal, če naju kdo ne opazuje. Tako sva prehodila kakega pol pota. Ko sva šla mimo majhne kapelice, se je Ivan obrnil. Za nama ni bilo videti nikogar. Izpregovoril je in glas mu je bil tako silno otožen:

»Oče, v štabu me bodo ubili. V smrt me pelješ. Ali tvoja vest še zmerom spi?«

»Ne, Vanja,« sem dejal, »moja vest ne spi.«

»Ali nimaš niti malo usmiljenja z menoj?«

»Sin, tako mi je težko, da mi bo srce počilo od tuge.«

»Če ti me je žal, tedaj, tedaj me izpusti, da pobegnem. Pomisli, tako malo sem še živel.«

Padel je na kolena. Trikrat se mi je do zemlje priklonil, jaz pa sem nato dejal:

»Pojdi, dete, tja le doli bova šla. Potem boš stekel, jaz pa bom kar tako nekajkrat ustrelil za teboj.«

Ko je bil še otrok, nisi čul od njega prijazne besede. Zdaj pa me je objemal in mi poljubljal roke...

Šla sva še dve vrsti. On molči, jaz molčim. Prideva do vznožja. Ivan je obstal.

»Oče, ostani z bogom! Če bova oba ostala živa, boš preskrbljen za vse življenje. Niti ene surove besede ne boš slišal od mene.«

Objel me je, meni pa je hotelo počiti srce.

»Teci, sin!« sem dejal.

Tekel je nizdol, se ves čas obračal in mi mahal z roko. Pustil sem ga, da je pretekel kakih dvajset lučajev. Tedaj sem vzel puško z rame, pokleknil, da se mi roka ne bi tresla in — sprožil... Zadel sem ga v hrbet.

*

Mikišar je dolgo iskal po žepih svojo tobačnico, zamišljeno kresal ogenj in počasi zapalil pipo. V roki je držal žareč vžigalnik. Mišice na licu so mu drhtele.

Izpod nabreklega čela so gledale krive oči, surove in brez kesanja.

Nu, skočil je in tekel še nekaj korakov. Potem se je z rokami zgrabil za trebuh in se obrnil: »Oče... zakaj?...« Zgrudil se je in pričel grebsti po tleh. Pritekel sem in se nagnil nad njim. Obračal je oči. Na ustnih se mu je penila kri. Mislil sem, zdaj je vse končano, umira. Toda še enkrat se je vzravnaval in se me dotaknil z roko: »Oče, dete in ženo imam.« Glava se mu je pobesila. S prsti je hotel zamašiti rano. Toda, kako... kri je brizgala med prsti... Hropel je. Obrnil se je, me strogo pogledal, toda jezik mu je bil

že težak. Še nekaj bi bil rad povedal, pa je izustil: »O-oče, o-oče...«

Solze so me zalile. Dejal sem mu: Vanjuša, vzemi moje grehe nase. Res je, ženo imaš in otroka. Toda jaz jih imam sedem doma. Če bi te bil izpustil, bi me kozaki ubili in otroci bi morali prosjačiti.

Še nekaj časa je tako ležal, potem je izdihnil dušo. Mojo roko je držal v svoji. Vzel sem mu plašč in čizme, mu s krpico pokrtil obličje in se vrnil...

Zdaj presodi, dobri človek, toliko sem pretrpel zaradi dece, osivel sem... Delam zanje, za njihovo skorjo kruha. Miru nimam ne podnevi ne ponoči... Oni pa mi pravijo, kakor nedavno moja Nataša: »Studi se mi, oče, sedeti s tabo pri isti mizi...« Ali je mogoče prenesti kaj takega?...

Splavar Mikišar je sklonil glavo. Pogledal me je s težkim nepremičnim pogledom. Za njegovimi ramami se je budilo jutro, mokro in megleno. Z desne obale, izza črnih kop praprotja, je jeknil zamolkel glas:

»Mikišara! Zlodej! Splav sem...«

Ilja Erenburg:

MUSSOLINI, MATTEOTTI IN AVTOMOBIL

Iz knjige »10 konjskih sil«.

Ilja Erenburg je napisal med drugim tudi nadvse interesantno delo »60 konjskih sil«, v katerem je glavni junak avtomobil, nanj pa je kakor na vodilno nit navezано vse drugo. Pisatelj nas vodi od prvih utopističnih poizkusov vsakojakih konstrukterjev 18. stoletja do njegovega rojstva, skozi Fordove tvornice, mimo delavcev pri »tekočem traku«, v boje industrijskih in finančnih magnatov za petrolejska polja, kavčuk in trge, na koncu te kronike našega časa pa nam v poglavju »Dorogi« (Ceste) poleg nekaterih brezpomembnih vsakdanjih epizod, omenja vsakojake politično važne dogodke, pri katerih je igral avtomobil večjo ali manjšo vlogo. Iz tega zadnjega poglavja je vzet naš odstavek. — Op. prev.

V Rimu je živel Benito Mussolini. Sanjal je o velikem italijanskem imperiju. Prisostvoval je paradam, imel govore in uničeval sovraže. V Rimu je živel tudi Matteotti. To pa je bilo napak. Matteotti ni mogel živeti poleg Mussolinija: sovražil je veliki imperij in ni minil dan, da se ne bi norčeval iz bojovitih monologov. Mussolini je veroval v triumf italijanske industrije in v državljanski mir med delavci in delodajalci. Lastniki avtomobilne tovarne »Fiat« niso bili proti temu. Vedeli so, kaj pomeni ta državljanski mir. Mussolini je komandiral. Črnosrajčniki so kričali »eja«. Delavci so delali.

Delavci pa med delom vendarle niso sanjarili o velikem

imperiju. Zadovoljno so se smehljali, kadar so čitali Matteottijeve jedke članke. Bili so namreč navadni delavci, nič dosti se niso ločili od Opelovih ali Citroenovih delavcev. Matteotti je bil tudi navaden socialist. Kadar se je prepiral z nasprotniki, se je zmerom skliceval na resolucije mednarodnih kongresov. Nikakor ni hotel razumeti, da je Italija Italija in da je Mussolini Mussolini.

Mussolini je vodil visoko politiko. Bil je vojvoda in se ni mogel baviti z gospodarskimi malenkostmi. S tem so se bavili njegovi pomočniki. Nekateri so imeli ministrske portfelje, drugi pa samo strankine izkaznice in denarna sredstva. Dumini je vodil iztrebljevanje sovragov. Sinjor Filippeli je izdajal časnik »Corriere Italiano«, ki je vsak dan pisal, da je Benito diven in nesmrten. Delo sinjora Filippelija je bilo precej čistejše od dela Duminijevega in roka, s katero je sinjor Filippeli trkal po kavarniških mizicah, je bila nežna in mehka.

Matteotti je napisal še en članek. V skupščini je imel še en govor. Delavci so mu neke polglasno pritrjevali. Dumini je spoznal, da je napočil čas, ko je treba iti na delo. Dumini se ni sramoval nobenega dela. Pričel je premišljevat, kako bi odstranil Matteottija. Posvetoval se je z izkušenimi črnosrajčniki. Skrbno in osredotočeno se je pripravljaj na odločilni dan, kakor se je nekoč Benito Mussolini pripravljaj za pohod na Rim. Dumini si je bil svest svoje stvari.

Sedi in misli. Ni zaman v skrbeh: Matteotti ima nemalo pristašev, poznajo ga tudi onstran meje. Teško bo, da ne bi prišla stvar na dan. Mahoma pa se Duminijevo lice zjasni — spomnil se je: na svetu so vendar avtomobili. Res je, Mussolini kaj rad slavi poljedelčevo delo in bukolično poezijo. Navzlic temu pa Mussolini nikakor ni sovražnik strojev. On ve, da brez velike industrije ni velike Italije. V Rimu sta Kolizej in aerodrom, kramarije starinarjev s ponarejenimi starinami in kemični laboratoriji, v katerih izdelujejo najdovršenejše pline. V Rimu ima vsaka reč svoje mesto. Mussolini spoštuje kapitolško volkuljo. Spoštuje pa tudi »Fiatove« motorje. Če Dumini zdajle blagoslavlja avtomobil, nikakor ni krivoverec. On je pravoveren črnosrajčnik. Njegov ded bi najbrže moral nasuti v vino kak prašek, zakriti bi si moral s plaščem lice in se plaziti po nočnih ulicah. Dumini blagoslavlja novi vek. Šele zdaj je razumel vso lepoto Marinettijevih stihov. Pod Rimom je nemalo pustih krajev, vzemimo kar Quarta-tella, sinjor Filippeli pa ima prekrasen avtomobil.

Sinjor Filippeli v znak soglasja in odobravanja maha z mehko ročico: Benitovi sovragi morajo poginiti! Njegov avtomobil bo potomstvo slavilo, kakor starodavno kvadrigo. Nu, to se ve, on ni Dumini. Njegov posel je čist. Dal bo avtomobil; sam bo ostal doma. Čakal bo Duminija v redakciji. Prijatelju poda roko, nežno, belo roko: srečno pot! ...

Vroč junijski dan. Srečni Rimljani se peljejo v avtomobilih k holmom Albana ali pa k ostijskemu obrežju. Tisti, ki so ostali

doma, pijejo limonado in vzdihujejo. Spekulantl se kakor zmerom po pasažih pomenkujejo o liri in o partiji inozemskih nogavic. Angležinj se skicirajo Vestin hram, na križiških ozkih ulic šoferji leno preklinjajo in brezdomne mačke, pozabljene sredi veličastnih razvalin, presunljivo zavijajo. Tisti, ki so proti velikemu imperiju, jedo ceneni sladoled: vročina jim ne da misliti. Fašisti ne zaostajajo — s prav tako sanjavostjo zamirajo poleg sladoledarjevega zaboja; na sebi imajo črne srajce, to se ve, oni ljubijo italijansko solnce, toda zdajle se tako silno potijo, da ne morejo zavpiti niti »eja«, spanec jih premaguje.

Benito Mussolini prezira spanec in sladoled. On misli na svoj imperij. Njegove misli so precej širše od ozkih ulic in ozkega polotoka. On premišluje o Savoji, o Tunisu, o Dalmaciji, o Malti. Da, on je poklican, da prerodi to deželo pestrih razvalin in nedosegljivih glumačev! Izpremenil bo vsakega trgovca s koralami v antičnega legijonarja. Rim je en sam in on je v Rimu.

Mussolinijeve sanje so ošabne in obsežne kakor slavoloki starodavnih imperatorjev. Sam sebe vidi pod takim slavolokom. To se ve, on ni na vozu; on je v odprtem avtomobilu. V njegovi roki je zdaj naglica; to, za kar so graditelji Rima porabili stoletja, mora on izvršiti v nekaj letih.

Avtomobil sinjora Filippelija šviga po ozkih ulicah. V njem je Dumini in še trije stvari predani fašisti. Eden je pri krmilu — šoferja so morali ostaviti doma: navaden šofer je in, kdo ve, ali ne pritrjuje, kadar čita Matteottijeve članke? ... Avtomobil gospoda Filippelija se bliža nabrežju Michel-Angela. Tu se ustavi. Velik, lep avtomobil je, rdeče prebarvan, kar seveda ne priča o političnem prepričanju sinjora Filippelija, marveč o njegovem izrednem veselju do življenja.

*

Kakor Mussolini, tako je tudi Matteotti delal ne glede na vročino. Za nekaj dni bi moral odpotovati v Avstrijo. Končno so mu vendarle dali potni list za čez mejo. Presojal je taktiko evropskih delavcev. V Nemčiji je revolucija zaigrana. V Italiji je Mussolini. Anglija pa se prebuja. Matteotti je tehtal vse možnosti. Kaj prinese združitev težke industrije? Kakšen odmev bo imela stopnjevana racionalizacija? Usoda »Fiatovih« delavcev se mu je zdela tesno zvezana z usodo Evrope. Kakor Mussolinijeve, tako tudi njegove misli niso imele prostora na ozkem polotoku. Smejal se je slavolokom triumfatorjev. Ali niso bili beraški sektanti iz zaslužnjene in neuke Judeje silnejši od teh bronastih polbogov?

Matteotti je pripravljaval nov govor. Pokazal bo, kam vodi deželo Mussolini ... Pisal je in kadil cigareto za cigareto. Ko je napisal list, je, ne da bi kaj gledal, iztegnil roko k škatlici in namršil obrvi: cigaret ni bilo več. Dejal je ženi: »Takoj se vrnem ...« Naglo je stopal po praznem nabrežju. V duhu je nadaljeval svoj govor. Požuriti se mora — še nekaj tednov bo preteklo in Mussolini

bo razgnal skupščino, ustavil liste, zamašil vsem usta. Pojutrišnjem bo kritiziral poslednje vladne finančne ukrepe...

Matteottija so obkolili neznanci. Na sebi niso imeli črnih srajc, marveč navadne črne suknjiče. Naglo so zgrabili Matteottija in ga potisnili v rdeči avtomobil. Tisti, ki je sedel pri krmilu, je po vsej priliki poznal cesto. Pognal je z vso paro. Motor je veselo ropotal.

Redki pasantje so z zavistjo škilili na avtomobil, ki je brzel mimo: nič niso dvomili, da rdeči avtomobil pelje srečnike iz mesta, tja, kjer je gorski zrak ali pa morski veterček. Avtomobil jih je obdajal z brenčanjem in prahom. Melanholično so se oteпали.

V avtomobilu pa se je vršil boj. Ni trajal dolgo. Matteotti je imel jetiko in je bil sila slaboten. Njegova roka je umela vihteti pero, nikakor pa ni znala stiskati goltanca. Toda vendar se je skušal upirati. Posrečilo se mu je celo, da je zgrabil kljuko vrat. Tedaj je Dumini izvlekel nož. Dumini ni sinjor Filippeli: on je vsemu kos. Kričati Matteotti ni mogel: takoj so mu z ruto zamašili usta. Brez šuma se je sesedel na preprogo. Samo sedež je malce onečedil s krvjo. Avtomobil s srečnimi letoviščarji je drvel iz mesta.

Quartarella! Tu ni ne turistov ne mimoidočih ne pastirjev. Samo nizko, bodeče grmovje in solnce. Molče izvelečejo ljudje truplo, molče ga vlečejo v stran, proč od ceste. Tu!... Prično kopati jamo. To je veliko delo, vredno Mussolinijeve hvale, njegove in vseh poetov »strapaeze«, to se pravi »nadzemlja«: zakaj sorodno je delu poljedelca. Toda jamo je precej težje izkopati, kakor zabosti človeka. Zemlja je suha, zemlja je trda, zahajajoče solnce pa še zmerom neznosno pripeka. Jama je ozka in majhna, premajhna za truplo, zato ga zvijajo in stiskajo. Zlomijo mu hrbtenico. Potem se mrzlično očedijo in si otirajo mokra lica.

Rdeči avtomobil zdaj hiti k mestnim vratom. Srečni ljudje so se že nadihali podeželske svežosti. Drug za drugim izginjajo morilci v ozkih ulicah. Dumini se pelje k redakciji »Corriere Italiano«. Iz redakcije so že zdavnaj odšli reporterji in strojepiske, samo sinjor Filippeli čaka na Duminija, pa ga nikakor ne more dočakati.

Dumini težko diha od soparice in izmučenosti ter pripoveduje. V splošnem je vse šlo po sreči. Samo sedež je malce onesnažen. In na nabrežju so stale neke ženske. Morebiti so opazile... Matteotti se je namreč upiral...

Sinjor Filippeli se kremži. Sedež je kajpak moči umiti. Jutri bo »Corriere Italiano« napisal, da je Matteotti odpotoval v Avstrijo, ne da bi ženo prej o tem kaj obvestil. Glej jih, take so socialistične navade! Toda, kaj bo z očividci? Opozicionalni listi še niso ustavljeni. Ti pretkanci lahko kaj izvedo... Avtomobil je treba spraviti čim delj.

Dumini se umije, preobleče srajco in odide v kavarno. On pije limonado.

Na Rim se je spustila blagodejna noč. Ljudje so oživele. Oživele

so razvaline: iznova so postale kopališča, cirkus, hram. Tisti, ki so govorili o nogavicah, molčijo: zdaj gledajo ženske noge. Po zraku kroži netopir. Angležinje ne rišejo več, pred njimi je samo luna, velika, malce topa luna, prav tista, kakor v hladni Angliji. Šoferji kvartajo. Vse se je v Rimu zdajle zmešalo: Vestin hram in kavarna »Aragna«, črne srajce in bron centavrov, mramor in beton, otožnost in zelenkasti prah. Vse postaja tiho.

Samo v visoki, prazni sobi nekdo še dela. Da bi ustvaril veliki imperij, za to niso dovolj prisege legijonarjev, za to je potreben eksport. Italija se postavlja na noge. Avtomobilna industrija pričinja tekmovati s Francijo, celo z Ameriko. Mussolini zadovoljno opazuje kolone števil. Delavci delajo. Državljansko soglasje zmaguje.

Rim je črn, nežen, tih. V njem ni več Matteottija. Izredka se sredi noči razlega lahek vzklik, toda to je ali mijavkanje mačke ali pa troblja zakasnelega avtomobila.

KARL MARX O FRANCOSKEM KMETU

Ta članek je odlomek iz Marxove knjige »Klassenkämpfe in Frankreich«, ki se dobi v srbskem in hrvaškem prevodu ter je v odlomkih izšla tudi še v nekaterih revijah. Priobčamo ga zato, ker je pri nas splošno razširjena zgodovinska neresnica, ki se vedno ponavlja v knjigah in časopisju, da se Marx ni zanimal za kmečko vprašanje in da ga sploh ni poznal! Kdor pozna »Kapital«, ve, da je Marx posvetil malone ves drugi del III. knjige samo zemljiškim problemom in tam najgloblje analiziral tudi kmečko gospodarstvo; na neštetih drugih mestih sta se Marx in Engels podrobno bavila s kmečkim problemom in v pričujočem odlomku bomo videli, kako temeljito je Marx poznal in razumel potrebe francoskega kmeta. Dotični, ki trdijo nasprotno, dokazujejo le svojo žalostno ignoranco. — Op. prev.

Kmetsko prebivalstvo, ki tvori več ko dve tretjini celokupnega francoskega prebivalstva, sestoji po večini iz tako zvanih svobodnih zemljiških lastnikov. Prvi rod, ki ga je revolucija l. 1789. osvobodila fevdalnih bremen brez odškodnine, ni plačal nikake kupnine za zemljo. Toda sledeči rodovi so pa plačevali v obliki cene,* kar so bili njihovi napol tlačanski predniki plačevali v obliki rente, desetine, tlake itd. Čim bolj je s te strani raslo prebivalstvo, čim bolj je z druge strani napredovala delitev zemlje — tem višja je bila cena parcele, kajti čim manjša je bila parcela, tem večje je bilo povpraševanje po njej. V istem razmerju pa, v katerem je rasla cena, ki jo je plačal kmet za parcelo, pa najsi jo je kupil neposredno, ali pa je dovolil svojim sodedičem, da so mu jo zaračunali kot

* Prim. »Književnost«, št. 8, str. 207. — Op. prev.

kapital, v istem razmerju je nujno rasla zadolžitev kmeta, t. j. hipoteka. Dolg na njegovem svetu in njegovi zemlji se imenuje namreč hipoteka, zastavni list na njegov svet in njegovo zemljo. Kakor so se kupičili na srednjeveškem zemljišču privilegiji, tako se kupičijo na moderni parceli hipoteke. — Z druge strani: kadar vlada parceliranje, tedaj je zemlja svojemu lastniku čisto proizvajalno orodje. V isti meri pa, v kateri se svet in zemlja delita, pada njuna rodovitnost. Poraba strojev na zemljišču, delitev dela, velika sredstva za požlahtnitev zemlje, kakor kopanje jarkov za osuševanje in namakanje in podobno, vse to postaja bolj in bolj nemogoče,* medtem ko napačni stroški obdelovanja rastejo v isti meri, v kateri raste delitev proizvajalnega orodja. Vse to neglede na to, ali ima lastnik parcele kapital ali ne. Toda čim bolj raste delitev, tem bolj je zemljišče z najbednejšim inventarjem ves kapital parcelskega kmeta, toliko manjši je v zemljo vloženi kapital, tem bolj nedostajajo kočarju zemlja, denar in izobrazba, da bi uporabljal napredke agronomije, tem bolj nazaduje obdelovanje zemlje. Končno se zmanjša čisti dohodek v istem razmerju kakor raste celokupni konzum, kakor ta lastnina ovira vso družino kmeta, da bi se bavila s čim drugim, vendarle ne zadostuje, da bi družina od nje živila.

V isti meri torej, v kateri raste prebivalstvo in z njim delitev zemlje, v isti meri se draži proizvajalno sredstvo-zemlja in pojema rodovitnost, v isti meri propada poljedelstvo in se kmet zadolžuje. In kar je bilo posledica, postane s svoje strani vzrok. Vsak rod zapušča še bolj zadolžen rod, vsak rod pričinja pri še neugodnejših in še bolj težkih in otežujočih pogojih, preobložitve s hipotekami povzročajo preobloženost s hipotekami, in ko postane kmetu nemogoče, da bi mu bila njegova parcela zastavnina za nove dolgove, t. j. ko je ne more obremeniti več z novimi hipotekami, pade neposredno v roke oderuhu, tem ogromnejše postanejo oderuške obresti.

Tako se je zgodilo, da francoski kmet ni v obliki obresti za hipoteko, ki so težile njegovo zemljo, v obliki obresti za oderuške predujme, ki niso bili hipotecirani, plačeval samo zemljiške rente, samo industrijskega profita, skratka, samo vsega čistega dobička kapitalistu, temveč celo del svoje mezde in je s tem zdrknil na stopnjo irskega zakupnika — in to vse pod pretvezo, češ, da je zasebni lastnik.

Ta proces so v Franciji pospeševali vedno večje davčno breme in pa sodni stroški, ki so jih deloma neposredno povzročale formalnosti, s katerimi obdaja francoska zakonodaja zemljiško lastnino, deloma nešteti spori glede parcel, ki povsod meje druga na drugo in sekajo druga drugo, deloma besna ljubezen kmetov do sodnih

* Prim. J. Kokalj, »Smernice modernega kmetijstva«, v »Književnosti«, št. 8. — Op. prev.

prepirov, kmetov, katerih uživanje lastnine se omejuje na fanatično uveljavljanje samo namišljene lastnine, marveč pravice do lastnine.*

Po statističnih podatkih iz l. 1840. je bil celokupni produkt francoske zemlje 5.237,178.000 frankov. Od tega gre na stroške za obdelovanje 3.552,000.000 frankov, všteti to, kar so porabili delavci. Ostane čist produkt 1.685,178.000 frankov, od katerih je treba odšteti 550 milijonov za obresti hipotek, 100 milijonov za sodne uradnike, 350 milijonov za davke in 107 milijonov za vpisnino, kolke, hipotečne pristojbine itd. Ostane tretjina čistega produkta, 538 milijonov; če porazdelimo na glavo, ne pride na prebivalca niti 25 frankov čistega produkta. Pri tem računu nismo navedli niti nehipotekarnega oderuštva, niti stroškov za advokate itd.

Zato razumemo položaj francoskih kmetov, ko je republika dodala svojim starim bremenom še nove. Vidimo, da se njihovo izkoriščanje razlikuje od izkoriščanja industrijskega proletariata samo po obliki. Izkoriščevalcec je isti: kapital. Posamezni kapitalisti izkoriščajo posamezne kmete s hipotekami in oderuštvom, kapitalistični razred izkorišča kmetijski razred z državnimi davki. To, da se je kmet imenoval lastnik zemlje, je bilo tisti talisman, s katerim ga je kapital do sedaj očaral, pretveza, s katero ga je podpihoval proti industrijskemu proletariatu. Samo s padcem kapitala se bo kmet dvignil, samo antikapitalistična, proletarska vlada lahko odpravi njegovo gospodarsko bedo, njegovo družbeno ponižanje. Konstitucionalna republika, to je diktatura njegovih združenih izkoriščevalcev; socialistična, rdeča republika, to je diktatura njegovih zaveznikov. In tehtnica se dviga ali pada kakor glasovi, ki jih meče kmet v volivno skrinjico. Sam mora odločiti o svoji usodi.

—r—š—:

FILOZOFIJA FRANCETA VEBRA ALI SLOVENSKEGA FILOZOFA POT K BOGU

Spomladi leta 1845 sta se sestala Marx in Engels in napisala obširno delo z naslovom »Nemška ideologija«. V tem delu sta obravnavala s takratnimi nemškimi filozofi. Delo ni izšlo, ker ga zaradi cenzure takrat ni bilo mogoče tiskati. Zakaj ga pa nista izdala pozneje? Ne vemo. Toda, če človek bere to delo, zapazi, da je v njem poleg jako važnih odstavkov, ki prinašajo mnogo novega v filozofskih vprašanjih, tudi precej mest, ki so sicer sama duhovitost, vendar pa niso produktivna, niso ustvarjajoča. In da ta mesta ne prinašajo nikakega pozitivnega rezultata, nista kriva Marx in Engels, temveč so krivi filozofi, s katerimi sta imela posla, t. j. gospodje Stirner,

* Glej »Književnost«, št. 7, str. 256. — Op. prev.

** Izdano je bilo šele zdaj iz Marxove in Engelsove zapiščine.

Bruno Bauer itd. Ker ni bilo v njihovi filozofiji nobene vsebine, zato sta jih mogla Marx in Engels kritizirati samo s formalne strani in to je končno mogoče le z duhovito satiro in pa podrobnim razkosavanjem stavkov, pri katerem pokaže človek vso nelogičnost spoštovanega avtorja teh stavkov in njegovo nesposobnost, da bi izoblikoval stavek vsaj slovnično pravilno.

V istem položaju smo tudi pri naši slovenski znanstveni filozofiji, predvsem pri Vebru. Zato je kritika njegovega sistema jako nehvaležen posel, vendar posel, ki ga je potreba opraviti. Njegova »čista znanost«, ki je že sama po sebi reakcionarna, prehaja zavestno na politično polje in izkorišča nastrojenje malomeščana in nezavednega delavca, v katerem ta dva verujeta v objektivnost meščanske znanosti. Naše delovno ljudstvo obdelujejo z vseh strani z različnimi uspavajočimi ideologijami — ideologijami, ki naj dvignejo delavca na višjo »kulturno« stopnjo; da bi mu pa pomagali v ekonomski borbi, v borbi za njegove vsakodnevne potrebe, tega gospoda noče, temveč ga hoče od teh borb s svojo »vzgojo« baš odvrniti. In tem malomeščanskim reformistom, oportunistom, tem v iluzije zaverovanim ljudem se je pridružil tudi veliki slovenski filozof Veber.

Ko je Veber nastopil po vojni v areni slovenske filozofije, se je vse čudilo mlademu toreadorju, ki je na vsakem koraku rušil tradicionalno filozofijo in tradicionalno znanost. Takrat mu je sledilo precej ljudi radi njegove revolucionarnosti, čeprav je on rušil le v formi, ker je pač nekaj »rušil«, dočim je vsebina ostala reakcionarna. S stabilizacijo kapitalizma je postajala »revolucionarna« filozofija Vebrova vse bolj pohlevna in konstruktivna, dokler je ni spet vrgla s tira svetovna kriza kapitalizma; toda sedaj Veber po vsebini prav tako ni stopil niti za en korak naprej, temveč se je pomaknil v svoji filozofiji za dva koraka nazaj.

Vse bistvene lastnosti zadnje faze, v kateri se Veber nahaja, so zbrane v prelep šopek v njegovi razpravi »Načrt novega dokaza za istinitost božjo«. V naslovu samem se oglašja stari Vebrov ton, »revolucionarni« ton. »Moj dokaz je nov!« tako trdi Veber. Pozneje trdi, da se njegov dokaz »bistveno razlikuje tudi od takih tradicijskih dokazov, o katerih bi kdo najprej mislil, da so z mojim sorodni.« (L. c. 199.) Sicer pa se Veber izraža jako previdno. Ne pravi, da so ti stari tradicijski dokazi nepravilni, pravi samo to, da je njegov dokaz dokaz posebne vrste. Vendar pa se nam zdi, da mora Veber biti prepričan o tem, da stari dokazi niso zadostni, ker bi drugače ne gradil svojega novega dokaza. Da mu bomo verjeli, da ne bomo mislili, da je vse, kar govori, samo prazno besedičenje, nam Veber takoj v začetku zagrmí v uho ponosne besede: »Moj poklic je znanstvo.« (L. c. 182.) Pred znanostjo, oziroma po novi Vebrovi terminologiji, pred znanstvom moramo pasti na kolena in ga moliti vsi, tudi tisti, ki smo pri Engelsu brali, da je le proletariat

dedič (nemške klasične) filozofije in znanosti. (Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, izšlo v slovenščini pod naslovom Engels-Plehanov, »Uvod v dialektični materializem«, l. 1933, str. 54.)

Veber se je vprašal: ali je Bog ali ga ni. Prav za prav se Veber ni vprašal tako, ker je Veber ta stavek zavil v drugačno obliko, da je potem lahko začel presti pajčevino svojih misli. Veber namreč vprašuje, ali je Bog istinit ali je neistinit. In ta besedica istinit (neistinit!), oziroma iz teh napravljene samostalniki istinitost (neistinitost!), mu je tako všeč, je zanj tako odkritje, da je vso prvo tretjino svoje razprave posvetil premlevanju te besede »istinitost«. Kaj se skriva za to besedo, kakšna je njena racionalna vsebina, o tem pozneje.

To vprašanje o bivanju božjem je vprašanje, ki tvori samo en del (čeprav bistveni del) vsake religije. Znanstvenik, ki bi reševal ta problem res znanstveno, bi se torej povprašal po religiji, po njenem izvoru, njenem nastanku, njenem razvoju in končno po njenem nehanju. Tak znanstvenik bi sledil religiji od njenega začetka pa do današnjih dni, raziskal bi vse njene mnogotere oblike in pa pogoje, pod katerimi se je v teh oblikah pojavljala; s tem bi obdelal vprašanje z vseh strani in rezultati, do katerih bi se na ta način prikopal, bi bili res trdna osnova, na kateri bi se dvigal odgovor z vso svojo konkretno vsebino. Tak znanstvenik bi dokazal, da pozna osnovo vse znanosti, to je dialektiko, in potem bi lahko označili njegovo znanost za svojo znanost. Klasičen primer za tako obravnavanje znanosti imamo v Engelsovem »Feuerbachu« (Uvod v dialektični materializem, str. 50—51.) Kdor pa postavlja vprašanje tako, kakor ga postavlja Veber, da iztrga iz kompleksa vprašanj, ki sestavljajo eno samo celoto, posamezen del in ga raziskuje ne glede na vsa ostala, spremljajoča dejstva, ta je načel problem metafizično in s tem neznanstveno.

Po tej poti pride lahko le do odgovorov, ki ne bodo nič drugega kakor banalnosti, mlačva prazne slame. In to se je pripetilo Vebru.

V nekem pismu Gorkemu je omenil Iljič: »... In ta teorija je očitno napačna in očitno reakcionarna. Kakor krščanski socialisti (najslabša zvrst »socializma« in njegova najslabša nakaza) uporabljate vi metodo, ki ponavlja (kljub Vašim najboljšim namenom) hokuspokus popovstva: iz božje ideje izključujete ono, kar se je historično in v življenjski praksi drži (vražo o hudiču, predsodke, proglašanje nevednosti in strahopetnosti za svete stvari po eni strani, tlačanstvo in monarhijo po drugi strani), pri čemer na mesto zgodovinske in vsakdanje realnosti vlagate v božjo idejo dobrosrčno, malomeščansko frazo.« (Podčrtal —r—š.) Že v celoti torej lahko rečemo, da je Vebrov dokaz napačen, in da bi se nam ne bilo treba spuščati v podrobnosti. Toda

tudi na posameznostih lahko dokažemo vso slabokrvnost slovenske »znanstvene« filozofije v Vebrovi obliki in poleg tega pridemo lahko ob tej kritiki do pozitivnih dognanj.

Omenil sem že, da je oprl Veber svoj dokaz na neko novo odkritje. Odkril je namreč »istinitost« in »veljavnost«. Ti dve besedi imenuje Veber pogosto tudi činjenici. Takoj prvi stavek govori: »V pričujoči razpravi nameravam opozoriti čitatelja na dve činjenici...« (L. c. str. 182.) Na isti strani pravi: »Kateri sta omenjeni dve posebni činjenici...? Je to činjenica i s t i n i t o s t i in činjenica v e l j a v n o s t i« (Podčrtal Veber). Misliti si moramo, da je Vebru mnogo na tem, da smatramo ti dve besedi istinitost in veljavnost za činjenici, za nekaj, kar resnično je, kar resnično biva. Hotel bi biti v naših očeh filozof, ki ne sesa svoje filozofije iz prsta, temveč filozof, ki je zgradil svoj sistem na trdnih tleh resničnosti. Ko nas je naš filozof z večnim ponavljanjem te besede »činjenica« prepričal, da imamo opraviti z dejstvi, se je lotil težkega dela, da bi nam ti »činjenici« razjasnil. Sicer pravi, da »bo vsakemu hitro pojasnjeno, kaj misli z obema činjenicama«, toda kljub temu je posvetil tema dvema pojmom nič več in nič manj kakor vso razpravo. In sedaj, ko se je spretno rešil na zračne višave teh dveh pojmov, se začne tisto žongliranje s »težkimi« pojmi, kateremu se čudi občinstvo, kakor se isto občinstvo čudi tudi atletu v cirkusu, ki z lahkoto dviga papirnate uteži v višino. Da bi pa vsa ta znanost ne bila preveč enostavna, je treba Vebru najprej vse pojme malo pomešati, da jih bo potem razvozljaval in končno »razvozljal«. Veber se je prav dobro zavedal, kaj je hotel, zato je zapisal: »Veljavnost je z istinitostjo toliko sorodna, da bi bil marsikdo voljan, ji dati tudi isto ime.« (L. c. str. 183.) Tu navaja potem primere, ki naj bi potrdili njegovo tezo, da se istinitost razlikuje od veljavnosti; ti so: 1. velja, da je rdeča barva različna od bele; 2. velja, da je celota večja nego del; 3. velja, da je $2 \times 2 = 4$; 4. velja, da dobro ni zlo itd. Na prvi pogled je vsakemu lahko jasno, da ti stavki niso nič drugega nego trditve, ki bi jih vsakdo — razen idealističnih filozofov — izrekel takole: 1. rdeča barva se razlikuje od bele; 2. celota je večja nego del; 3. $2 \times 2 = 4$; 4. dobro ni zlo itd. Vebrovo preoblikovanje teh trditvev je popolnoma umetno in prisiljeno. Tudi tu gre prav tako za vprašanje, ali je nekaj ali ni, kakor pri trditvi: »Triglav je«, »zlate gore in devete dežele ni«. Ko se mu je posrečilo pomešati oba pojma, sledi banalno razmišljanje o »nedopovedljivem pomenu«, ki gre tema pojmom v vsakdanjem življenju in znanosti. — Kakšnega pomena je ta »razlika« med istinitostjo in veljavnostjo, vidimo, ko je naš filozof kar takoj tu s svojim sestavom znanosti. Toda pri tem njegovem sestavu znanosti se nam najočitneje pokaže vsa praznота Vebrova besedičenja. Staro, nevzdržno (ker idealistično) delitev znanosti na izkustvene (»empirične«) in neizkustvene (»apriorne«) vede podpre Veber s svojim odkritjem tudi teoretično. Povzpne se do trditve: »Znanosti prve vrste izsledujejo vsaj(!) izhodno in končno prave istinitosti (»dejstva, »fakta«), znanosti druge

vrste pa prave veljavnosti (»pravila«, »načela«). (L. c. 186.) Dobro, znanosti prirodoslovje, dušeslovje, zgodovina, ki jih Veber našteva med empiričnimi vedami, izsledujejo istinitosti; toda, ali ne prihajajo te znanosti tudi do veljavnih sodb? Ali ne nastaja šele tu vprašanje, kaj je prav za prav veljavnost? Šele s tem vprašanjem dobi »veljavnost« tisti pomen, ki ji gre, ker šele tu spoznamo, da spada to vprašanje veljavnosti v spoznavno teorijo in sicer v tisto poglavje, ki govori o tem, kdaj so naše sodbe pravilne, veljavne. Naša s o d b a velja ali ne velja, to se pravi, naša m i s e l se sklada s tem, kar je izven nas in se v našem duhu zrcali, ali pa se s tem ne sklada in je torej ta slika v našem duhu nepravilna, neveljavna. To vprašanje se glasi: »Ali je možno, da naše mišljenje spozna stvarni svet? Ali si moremo s predstavami in pojmi o stvarnem svetu sestaviti v e r n o sliko stvarnosti? Z drugimi besedami: Ali ima naše spoznanje o stvarnem svetu o b j e k t i v n o vrednost?« (Sima Marković: »Iz nauke i filozofije« 1924, str. 29.) — Tako postavljenemu vprašanju se Veber izogiba kakor hudič križu, ker ve, da se mora s tem porušiti vsa njegova »grandiozna« stavba novega dokaza. To vprašanje po veljavnosti naših misli, oziroma boljše, to vprašanje po kriteriju, ki odloča o tem, ali imajo naše misli kako o b j e k t i v n o vrednost ali ne, to vprašanje je sicer jako važno, toda odgovorili bomo nanj ob kaki drugi priliki. Za danes nam zadostuje, da smo ugotovili pri Vebru, da je to vprašanje tako zavil in obrnil, da je postalo nekaj popolnoma drugega kot bi moralo biti. Da je tudi Vebru bila pred očmi veljavnost v tem pomenu, to dokazuje pač »četrtta sestavna smer njenega bistva« (to je Vebrova nova terminologija, ki jo Veber kar stresa iz rokava, saj je bil »odkril« že preje kar celo vrsto »torišč« in »poprišč«!), ki je v tem, da je vsaka veljavnost »4. veljavnost za koga«, namreč za vsa »razumnostna bitja«. (L. c. str. 198.) S tem, da smo pokazali, kako prazno je Vebrovo razlikovanje med istinitostjo in veljavnostjo pri tistih štirih primerih, oziroma samo pri enem, ker se Veber pri podrobnejši analizi veljavnosti omeji samo na primer tiste veljavnosti, ki velja za razliko med rdečo (oprostite, med razpravo je Veber že spremenil — in to popolnoma upravičeno — svojo v začetku rdečo barvo v črno!), torej med črno in belo barvo (mimogrede lahko omenimo še to, da bi Vebra vsak fizik poučil, da črno sploh ni barva!) in s tem, da smo ugotovili, kako rabi Veber pojem veljavnosti v začetku svoje razprave v drugačnem pomenu nego ga rabimo ostali ljudje, da pa se na koncu razprave ta veljavnost nenadoma prelevi v tisti pojem, kakor ga je rabila in ga rabi filozofija še sedaj, s tem torej odpade vsako še podrobnejše premlevanje in razvozljavanje gordijskega vozla, ki ga je Veber tako umetno spletel.

Še bolj kot pri »veljavnosti« pa je Veber zmedel pojme pri »istinitosti«. »Istinitost« nam je pojasnil najprej popolnoma banalno s tem, da nas je opozoril na istinite in neistinite dogodke. (L. c. stran 182—183.) Da bi približal to razlikovanje skromni povprečni človeški pameti, je uporabil nekaj konkretnih primerov. Te pri-

mere je navedel zato, ker se je moral, kakor vsak metafizik, takoj zadeti z glavo ob plot, ki ga je bil sam postavil. V začetku je trdil absolutno, da razpadeta svet in življenje na dve polovici, na istiniti svet in življenje in na neistiniti svet in življenje. Kar pa je malo preje trdil, to sedaj pobija. To je znak eklekticizma: vse mu je prav in dobro, pa naj bo še tako znešeno od vseh strani. Zato trdi sedaj, da lahko neistiniti pojavi prehajajo v istinite in obratno. Posreči pa se mu, da navaja za tak prehod tudi prehod mraza v vročino in vročine v mraz. Kakor smo že pri beli in črni barvi ugotovili pomanjkanje fizikalnega znanja pri našem filozofu, tako tudi tu. Fizik mu bo pojasnil, da v prirodi razlike med mrazom in vročino sploh ni, priroda pozna samo temperaturno lestvico od absolutne ničle navzgor, kje pa se prične vročina oziroma kje se vročina neha, tega pa fizik vsaj ne vé. Ta primer je za Vebera nad vse značilen, ker kaže, kako se metafizik ne more ločiti od metafizike; metafizik vidi v prirodi samo stvari, ki so strogo ločene druga od druge (čeprav govori Veber tu o nekem prehodu in prav zato, ker govori o prehodu, prav zato postavlja s tem neprehodne meje v prirodi med pojavom in pojavom — s te strani plota je mraz, z one strani pa vročina!), povsod v prirodi vidi metafizik samo mrtve stvari, ki se gibljejo, če se sploh gibljejo, po večno istih zakonih, v večno enakih krogih. Tu mi je treba poudariti, da kažeta navedena primera (bela in črna barva, mraz in vročina), kako majhno je Vebrovo znanje tistega dela znanosti, ki je za vsakega filozofa bistvene važnosti. Če bi Veber poznal dialektični materializem, potem bi vedel, da je Engels v svojem »Feuerbachu« v poglavju »Der dialektische Materialismus« pri vsaki priliki poudarjal, kako raste filozofija iz naravoslovja. Tako pravi Engels med drugim: »Stara metafizika, ki je smatrala stvari za dovršene, je nastala iz prirodoslovja, ki je raziskavalo mrtve in žive stvari kot dovršene.« (Str. 42). Toda Engels nadaljuje: »Ko pa je to raziskavanje toliko napredovalo, da je bil možen tisti odločilni napredek, namreč prehod k sistematičnemu raziskavanju sprememb, ki se vrše s temi stvarmi v prirodi sami, je s tem odbila tudi na filozofskem polju poslednja ura stari metafiziki.« (Str. 43.) Kaj pa vidimo v slovenski filozofiji? Takrat, ko bi se moral filozof poglobiti v vsa tista odkritja (ki pa so res odkritja) novega prirodoslovja, takrat, ko bi moral filozof obvladati te nove metode v prirodoslovnem raziskavanju, takrat torej naši filozofi nimajo pojma o enostavnih prirodoslovnih dejstvih. Naša filozofija je popolnoma slična politični ekonomiji modernega dekadentnega kapitalista-delničarja in rantjeja, ki nima več stika s produkcijo, niti nima smisla več za produkcijo. Naš filozof je postal »čist« znanstvenik, izgubil je vsako živo zvezo z naravoslovjem, ki je vse do najnovejše dobe dajalo pobudo vsem večjim filozofom (recimo Aristotelu, Descartesu, Spinozi, Baconu, Lockeu, Humeu, Kantu itd.): zato pa ta filozofija ni drugega, nego prazno mrcvarjenje besed, obračanje pojmov na vse plati, dokler ne postane iz prvotnega pojma vse nekaj drugega.

Veber pravi: »Najprej si moramo istinitost samo (podčrtal V.) dodobra ogledati. Toda že v trenutku, ko skušamo to storiti, zadenemo na nove težave in nova vprašanja. Govorimo o »istinitem« premoženju, o »istinitem« dežju, o »istiniti« pokrajini itd.; ali kaj posebnega naj še bo istinitost sama, istinitost poleg premoženja, dežja in pokrajine? Saj nam istinitost očitvidno zdrkne v prazen nič, kakor hitro jo skušamo motriti samo (podčrtal V.), to je brez ozira na to, kar (podčrtal V.) se nam prikazuje kot istinito. Odmisli si od istinitega premoženja, od istinitega dežja, od istinite pokrajine »premoženje«, »dež«, »pokrajino« in postalo ti bo nemogoče, kakorkoli še »istinitost« samo dojeti.« (L. c. 186.) Ker je torej istinitost navezana na bivanje »istinitih« stvari, zato imenuje Veber to činjenico »sestavno zavisno ali sestavno vezano činjenico«. Ta ugotovitev, da je istinitost navezana na to, kar je istinito in da s tem stoji in pade, pa Vebru ni dovolj. Veber bi hotel še nekaj več, Veber bi rad zvedel, kaj je ta istinitost. In začne se divja gonja za istinitostjo. »Pokrajino, ki je pred nami, lahko poljubno opišemo: vidimo, da ima na pr. podolgovato obliko, da je posejana z zelenjem, ki ga prekinjajo hišice njenih prebivalcev, da leži ob vzhodju goratega hriba, iz katerega curljajo studenčki in izvirajo bistro čisti potočki; vse to in še marsikaj drugačnega lahko nazivamo tudi lastnosti (podčrtal Veber) pokrajine, ki ji dajejo njeno posebnost in jo ločijo od drugih pokrajin. Toda prenesimo zdaj to še na razmerje pokrajine do istinitosti! Ali je tudi istinitost pokrajine taka stran pokrajine, kakor njena oblika, njeno zelenje in njena lega? Očitvidno ne . . . . . Istinitost pojavov ni nobena sestavna stran teh pojavov samih in nima nobene zveze z vprašanjem, kaj ti pojavi so in v čem se drug od drugega razlikujejo. S tem pa je istinitost pokazana še z druge strani, ki nas sili, da smatramo to činjenico za skrivnostno zagonetko.« (L. c. stran 187—188.)

Tako je Veber srečno prišel do skrivnostne zagonetke in z njo ga prične zajemati občutek groze, kakor pravi sam malo dalje. Vprašanja se loti dušeslovno in tu ugotovi, »da si same istinitosti sploh ne moremo predstavljati in ne v ožjem pomenu besede »predočevati«, temveč da moramo istinitost kratkomalo — predpostavljati (podčrtal —r —š).« (L. c. 188). Toda: »Vse to tudi dušeslovno pove, da istinitost pojavom pač gre, a teh pojavov samih prav nič ne označuje niti ne more označevati... Istinitost ni nobeno določilo! (podčrtal V.) ... Istinitost je sestavno prazna ali sestavno ničnostna činjenica (podčrtal V.).« (L. c. str. 188—189). Za temi ugotovitvami pa sledi dušeslovna, kakor pravi Veber, v resnici pa le spoznavnoteoretična razprava o tem, ali zavisni istinitost od istinitostnega predstavljanja ali istinitostno predstavljanje od istinitosti; in tu nas Veber preseneti s stavki: »Naj bo istinitost karkoli (podčrtal —r —š.), vendar že na prvi pogled ne gre reči, da bi bila istinitost le posledica vpra-

šanja, ali se nam kaj istinito dozdeva. Na pr. Triglav ni zato in toliko istinit, ker in kolikor si ga vsi istinitostno predstavljamo, temveč vprav narobe velja, namreč da si Triglav zato in toliko istinitostno predstavljamo, ker in kolikor je pač istinit. Enako neistinitost zlate gore ni posledica dejstva, da si zlato goro vsi neistinitostno predstavljamo, temveč naše neistinitostno predstavljanje zlate gore je narobe vprav v neistinitosti zlate gore šele utemeljeno in po neistinitosti zlate gore šele upravičeno. Ni istinitost posledica istinitostnega predstavljanja, pač pa je istinitostno predstavljanje edina naravna posledica istinitosti (podčrtal — r — š).« (L. c. stran 190—191.)

Iz teh dolgih citatov sledi: Veber se je vprašal, kaj je istinitost, iskal je definicijo za istinitost; toda čim bolj je raziskoval, tem bolj gosta tema je bila pred njim; istinitost mu je postala skrivnostna zagonetka in končno vzklikne: »Naj bo istinitost karkoli!«; ko je tako dovolil mislim, da so šle svojo pot, so ga zanesle — kam? V materializem! »Ni istinitost posledica istinitostnega predstavljanja, pač pa je istinitostno predstavljanje edina naravna posledica istinitosti.«

Tu torej šele zvemo, za kaj je šlo pri vsem tem dolgem iskanju definicije »istinitosti«. Šlo je torej za tisto »osnovno vprašanje vse, predvsem novejšje filozofije, o odnosu mišljenja do bitja«. (Engels: Feuerbach, str. 25.) Za to besedo »istinitost« se namreč ne skriva drugega nič kakor »bitje«, »eksistenca«, »realnost«. Če bi zastavil Veber vprašanje tako, da bi rabil terminologijo, ki je že od nekdaj v filozofiji v navadi, bi seveda ne mogel najti svojega novega dokaza; toda Vebru je z vsemi novejšimi filozofi, posebno z onimi, ki so univerzitetni profesorji, skupno to, da rabijo za stare pojme nove izraze in ti novi izrazi so potem takega filozofa ponos.

Sedaj, ko vemo, kaj se skriva za Vebrovo magično besedo »istinitost«, pa lahko rešimo vse tiste zagonetke, ki so Vebru nerešljive.

Veber ni prvi filozof, ki uporablja svojo reakcionarno filozofijo za to, da bi delavski razred spravil s tiste poti, ki mu jo je določil zgodovinski razvoj. Takih »Vebrov« je bilo v zgodovini veliko in med njimi je tudi mož, ki se imenuje Dühring. Dühringovo filozofijo in politično ekonomijo (tudi Veber se spušča v listu »Zadruharju« na polje politične ekonomije) je kritiziral Engels v sloviti knjigi »Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft« [knjiga bo izšla prihodnji mesec v slovenščini v založbi N(ove) K(njige)], ki jo navadno imenujemo »Anti-Dühring«. Med drugim dokazuje Dühring tudi, da ni boga, in Engels citira: »Prav tako rezonira gospod Dühring: Če si mislimo bitje (Veber bi tu rekel: istinitost. — Op. — r — š), potem si ga mislimo kot en pojem. Kar pa je združeno v enem pojmu, to je enotno. Bitje bi torej ne bilo v skladu s svojim pojmom, če bi ne bilo enotno. Torej mora biti enotno. Torej ni boga itd.« Veber zaključuje svoje razmišljanje o

istinitosti s tem, da vzklikne: »Istinitost obvezuje! (podčrtal V.) S tem kratkim stavkom je povedano vse, kar moramo vedeti, ako hočemo priti do pravega in polnega bistva vsake istinitosti... Istinitost ni prazen nič, ker prazen nič ne obvezuje; in istinitost ni odraz istinitostnega predstavljanja, ker vprav obvezujoči značaj istinitosti zahteva, da se istinitostno predstavljanje po istinitosti ravna. ... Pokazal sem že, kako nam istinitost izgine v prazen nič, ako jo skušamo motriti bodisi samo bodisi v zvezi s tem, čemur gre. Iz tega pa zdaj sledi, da je tako motrenje istinitosti še vedno nezadostno. Kdor hoče bistvo istinitosti doumeti, mora istinitost in to, čemur istinitost gre, prav bistveno prekoračiti! (Podčrtal Veber) ... Kaj torej zdaj iz vsega tega sledi? Po moji pameti to, da moramo, če naj istinitost zares doumemo, prekoračiti tudi polje vsega izkustveno danega življenja in se pogumno povzpeti k polnemu priznanju edinstvenega nadizkustvenega subjekta, Bogá: Bog je oni Edinstveni, kateri edini more istinitosti vzeti njeno sestavno vsebinsko praznoto in storiti iz istinitosti to, kar je, namreč obvezo za nas. (Podčrtal V.)« (L. c. str. 191—192.)

Dühring dokazuje torej na osnovi bitja (Vebove »istinitosti«), da boga ni, Veber pa na osnovi istinitosti (Dühringovega in vse ostale filozofije »bitja«), da bog je. Kaj je torej res?

Engels kritizira Dühringov dokaz in pristavlja: »Če govorimo o bitju, in samo o bitju, potem je njegova enotnost le in edino v tem, da vsi ti predmeti, za katere gre — so, eksistirajo. V enotnosti tega bitja, in v nobeni drugi, so ti predmeti obseženi in skupni izrek o njih, da vsi so, ne le da jim ne more dati nobenih drugih, skupnih ali ne skupnih lastnosti, temveč vse take lastnosti začasno izključuje od raziskavanja. Kajti brž ko se samo za milimeter oddaljimo od tega enostavnega osnovnega dejstva, da je vsem tem stvarim bitje skupno, tedaj začno stopati pred naše oči razlike med temi stvarmi — in ali so te razlike v tem, da so te bele, one črne, te žive, one nežive, te morda tostranske, one morda onostranske, tega ne moremo razsoditi iz tega, da pripisujemo njim vsem enakomerno golo eksistenco.

Enotnost sveta ni v njegovem bitju, čeprav je njegovo bitje prvi pogoj za njegovo enotnost, ker mora svet pač najprej biti, preden more biti eno. Bitje je vendar sploh odprto vprašanje od one meje dalje, kjer se konča naše obzorje. Resnična enotnost sveta je v njegovi materialnosti, (podčrtal —r —š), ta pa ni dokazana s par čarovniškimi frazami, temveč z dolgim in dolgotrajnim razvojem filozofije in prirodoslovja.« (»Anti-Dühring«, 3. nemška izdaja, str. 31.)

Vse, kar govori Engels o Dühringu, vse to velja tudi za Vebera. In sedaj nam postane jasno, kje je Veberova prva napaka, iz katere izvira potem vse tisto obupno iskanje, kaj je istinitost (= bitje, v jeziku vse ostale filozofije). S tem, da stvari so, nisem

o stvarih res nič drugega povedal nego to, da so (oziroma po Vebru, da so istinite, kajti tudi ta slovarska cvetka je ena Vebrovih »iznajdb«). Kakšne so te stvari, ki so in ki res so, to so že druga vprašanja; nastane pa glavno vprašanje: kaj pa vendarle veže vse te stvari, ki so, v eno enoto, povezano med seboj z mnogoterimi vezmi, tako da je moralo človeštvo najprej pri raziskavanju tega sveta vse te vezi potrgati, ves ta svet, ki je v neprestanem gibanju, spremeniti v mrtev drobiž, sestavljen iz samih mrtvih atomov, in se je šele v dolgotrajnem razvoju filozofije in prirodoslovja dokopalo do take stopnje, da je lahko načelo tisto neizčrpno nalogo, razumeti ves ta ogromni proces, ki se s celokupno povezanostjo vseh pojavov zrcali v našem duhu? Odgovor na to je, »da je resnična enotnost sveta v njegovi materialnosti«, to se pravi, vsa tista »istinitost«, o kateri je Veber toliko govoril in o kateri se je izpraševal, kaj je, je filozofska realnost, za katero imamo v filozofiji že dolgo tudi odgovarjajoči pojem in ta je — materija. N. Lenin pravi v svojem velikem filozofskem delu »Materializem in empiriokriticizem«: »Če pa je realnost dana, potem rabimo za to objektivno realnost filozofski pojem, in ta pojem je bil ustvarjen že pred davnim časom, ta pojem je baš materija. Materija je filozofska kategorija za označitev objektivne realnosti, ki je človeku dana v njegovih občutkih, ki jo naši občutki kopirajo, fotografirajo, zrcalijo in ki eksistira nezavisno od njih.« (Materialismus und Empiriokritismus, 1927, str. 117.) Tu pa Veber ni znal dalje! Ko je bilo treba dati tisti njegovi znameniti istinitosti pravo ime, ko bi jo bilo treba imenovati materija, se je naš univerzitetni filozof zbal in naredil salto mortale ter odkril mesto materije — boga. »Istinitostno predstavljanje je edina naravna posledica istinitosti«, to je v racionalni obliki tole: najprej objektivna realnost, za katero imamo staro filozofsko kategorijo — materijo in potem šele mišljenje, ali drugače, najprej bitje potem mišljenje, ali še drugače, najprej bitje potem zavest! Veber pa se je ustrašil, da bi mu kdo ne očital materializma, in zato je »moral bistveno prekoračiti istinitost (= materijo) in to, čemur ta istinitost gre (= posameznim pojavnim oblikam materije).« Torej vidimo tu spet prav isto napako, ki smo jo zapazili že pri veljavnosti, da je rabil namreč Veber za nek star pojem, za že davno znano filozofično kategorijo, novo besedo in je samo to besedo obračal na vse strani toliko časa, da je lahko zgradil svoj dokaz. S tem pa tudi njegov dokaz pade.

Če sedaj pogledamo, kakšen je rezultat te naše kritike, ugotovimo lahko, da je Vebrova filozofija deistična (ker veruje v boga), da je zato v neposredni službi teologije in torej res velja: »Philosophia ancilla theologiae« (Filozofija je dekla teologije). Vebrova filozofija je reakcionarna, ker postavlja vsa vprašanja popolnoma abstraktno, brez vsake zveze z resničnostjo in jih obdeluje formalistično, dlakocepsko.

Vebrovo vprašanje pa bo rešeno takole: »V modernih kapitalističnih deželah so korenine religije predvsem socialne

nature. Socialna potlačenost delavskih mas. njihova navidezno absolutna nemoč proti slepim silam kapitalizma, ki povzročata navadnim delovnim slojem vsak dan in vsako uro tisočkrat več najstrašnejših bolečin in strahotnih muk kot vsi izredni dogodki kakor vojna, potres itd. — to je tisto, kjer je treba iskati najglobljo današnjo korenino religije. »Strah je ustvaril bogove.« Strah pred slepo silo kapitala, ki je slepo delujoča sila, ker je narodne mase ne morejo predvideti, sila, ki pri vsakem koraku ogroža proletarca in malega posestnika in jima prinaša »nenadoma«, »nepričakovano«, »slučajno« polom, propast, spremembo v berača, reveža, prostitutko, ki jih lahko pusti, da od lakote poginejo, in to tudi resnično dela — to je izvor današnje religije, na katero se mora materialist predvsem in prav posebno ozirati, če naj ne obtiči v otroških čeveljčkih materializma. (N. L., Über die Religion, str. 27.)

A. Kovač:

Dr. ANDREJ GOSAR PROTI KARLU MARXU

(Dalje.)

Višina vrednosti blaga se torej po Marxu meri z delovnim časom. Tu je pa gospod profesor spet na konju: »... delo se sploh ne da 'pravično' plačati.« (O tem, da se »delo« samo v bistvu ne plačuje, temveč le na površini, navidezno, bomo spregovorili pozneje.) »Delo pomeni oseben, subjektiven trud in napor, pomeni subjektivno izgubo življenjske energije. Ta pa se ne da primerjati in meriti z denarjem... Kakšno naj bi bilo merilo za to, če pa je eno in isto delo mnogokrat enemu lahko, morda mu je kar v veselje in zabavo, dočim se drugi ob njem izmuči do onemoglosti!... Končno naj pripomnim, da je povečini sploh popolnoma nemogoče dognati, koliko je v neki stvari človeškega dela... Ko pa bi to z veliko muko in naporom storili, bi videli, da v resnici noče nihče plačati za stvar prav toliko, kolikor znaša njena, po delu izračunana menjalna vrednost, marveč jo plača in jo hoče plačati vedno le po tem, kakor jo potrebuje, oziroma, kakor mu ugaja in pa po denarnih sredstvih, s katerimi razpolaga.« (Str. 279.)

Ti stavki, zlasti zadnji, očitujejo totalno ignoranco v najprimitivnejših pojmih ne samo Marxove teorije vrednosti, temveč tudi stare klasične teorije (prim. Ricarda) in tudi nepoznavanje samega gospodarskega procesa. Res čudno: kako so vsi ti teoretiki govorili o delu kot merilu vrednosti, ko vendar ni niti v trgovinah, niti na borzah takih časometrov!

Če bi dr. Gosar preštudiral »Anti-Dühringa«, bi našel (3. del, IV. pogl.): »Kadar rečem, da ima kako blago določeno vrednost... izrazim to količino (vrednosti, op. pr.) ne v delu samem, ne v toliko in toliko delovnih urah, temveč v nekem drugem blagu. Če torej pravim, da je ta ura prav toliko vredna, kakor

ta kos sukna, ter je vsako od obeh vredno 50 mark, potem pravim: v uri, v suknu in v zlatu tiči enako veliko družbenega dela. S tem konstatiram, da je bil delovni čas, ki se nahaja v vseh treh, družbeno merjen in spoznan za enakega. Toda ne direktno, absolutno, kakor se sicer meri delovni čas, v delovnih urah ali dnevih itd., temveč po ovinku, potom menjave, relativno. Zato ugotovljene količine delovnega časa tudi ne morem izražati v delovnih urah, katerih število mi ostane neznano, temveč prav tako po ovinku, relativno v drugem blagu, ki predstavlja enako količino družbenega dela. Ura je prav toliko vredna kakor kos kruha.

Če pa produkcija blaga in menjava blaga silita družbo, katere je na njih zgrajena, k temu ovinku, jo pa prav tako silita k temu, da si ta ovinek kolikor mogoče skrajša. Zato iz navade tolpe blaga izločita kneževsko blago, v katerem se da vrednost vsake druge vrste blaga enkrat za vselej izraziti, namreč tako blago, ki velja za neposredno inkarnacijo družbenega dela in zadobi sposobnost, da se da vedno neposredno in brezpogojno zamenjati za vsako drugo blago, in to posebno blago je — denar. « Denar postane na ta način posredno merilo vrednosti blaga, v njem vsebovanega delovnega časa, pri čemer je vseeno, ali se producentje in menjalci tega zavedajo ali ne.

Dalje razlaga Engels Dühringu: »Ekonomija produkcije blaga nikakor ni edina znanost, ki ima računati s faktorji, kateri so samo relativno znani. (Sledi zgled iz fizike. — Op. prev.) — V kemiji so nam absolutne atomske teže posameznih prvin (elementov) prav tako neznane. Vendar jih poznamo relativno, s tem da poznamo njuna medsebojna razmerja. Prav tako kakor produkcija blaga in njena ekonomija dobi za posamezne vrste blaga relativen izraz količin dela, ki tičijo v blagu in ki jih ne pozna, na ta način, da primerja te vrste blaga z ozirom na njihovo relativno vsebino dela, tako si je kemija preskrbela relativen izraz za velikost neznanih atomskih tež s tem, da je primerjala posamezne elemente z ozirom na njihovo atomsko težo, ter izraža atomsko težo enega v mnogokratniku ali ulomku drugega (žvepla, kisika, vodika). In kakor je produkcija blaga povzdignila denar za absolutno blago, za splošni ekvivalent drugega blaga, za merilo vseh vrednosti, tako je kemija povzdignila vodik za kemično blago, s tem, da je njegovo atomsko težo postavila enako = 1 in reducirala atomske teže vseh drugih elementov na vodik in jih izraža v mnogokratnikih njegove atomske teže.«

Tako je Engels poljudno razložil proces menjave in merjenja vrednosti Dühringu, ki ni mogel razumeti Marxove analize tega procesa v prvi knjigi »Kapitala« (I, 3, Die Wertform oder der Tauschwert, A-B-C), kakor je niti dr. Gosar ni razumel. Naš profesor gre pa še dalje in vidi vse večje težave v tem, da je treba meriti še vrednost sirovin, strojev, zgradb itd., kar je pa v resnici še enostavnejše. Poživimo si to merjenje vrednosti v praksi z nekoliko primeri!

Čevljar ne ve, koliko dela tiči v usnju, orodju, žeblih itd. in končno v gotovem produktu. To ga niti ne interesira; pač pa ve, koliko so ga usnje, orodje itd. stali, koliko časa je izdeloval čevlj, koliko denarja bo zanj dobil in kaj bo za ta denar mogel kupiti. Če se pri povprečni družbeni produktivnosti izdelata na dan en čevlj, če ga staneta samo material in amortizacija orodja itd. Din 200, ne bo mogel prodajati čevljev dan za dnem po Din 205, še manj pa po Din 150; sicer bi ali garal noč in dan ali se pa »umaknil s trga«. Prav tako jih pa ne bo mogel prodajati po Din 2000, ker bi drugi začel izdelovati ceneje. Kupljene sirovine in orodje, ki so ga stale neko ceno, so prav tako produkti dela in strojar, žebjar, predilec niti in drugi so jih proizvedli in računali po enaki kalkulaciji. — Krojač ne bo napravil deset oblek za 1 par čevljev, ampak jih bo le eno za dva para ali celo za en sam par; mlinar ne bo kmetu zmel vsega žita samo za merico ajde, zidar ne bo sezidal čevljarju delavnice za par čevljev. Enkrat ali dvakrat se tako nemogoče razmerje izjemoma lahko izvrši; pri ponavljanju pa družba ne bi mogla več eksistirati.

Kakor hitro se s kako iznajdbo poveča produktivnost dela v kaki panogi, se menjalno razmerje dotičnih produktov spremeni, zanje je potrebno manj družbenega dela in njihova vrednost pade (Marx, op. cit. str. 31). Dokler je imel samo prvi fabrikant parno tkalnico, je užival ogromen poseben dobiček, prav in le zato, ker se je vrednost merila po družbeno potrebnem delu, ki se je tedaj vršilo z ročnimi tkalnicami; ko so potem vsi hoteli imeti tak dobiček oziroma niso hoteli radi njegove konkurence propasti ter so uvedli parne tkalnice, so te postale družbeno potrebno orodje in vrednost tkanin je namah padla; pri starih statvah ne bi mogel noben fabrikant več vzdržati. Tako se v blagovnem gospodarstvu, v katerem neodvisen producent dela za trg, samoniklo, avtomatično pojavi določeno delovno razmerje, v katerem se vrši menjava blaga. Vulgarni* meščanski ekonom vidi tukaj samo golo razmerje, ne vidi pa globlje, da je to v bistvu delovno razmerje; in denar (ki je tudi blago, izdelek, za katerega iskanje je potreben delovni čas) igra tu vlogo posrednika. (Marx, »Kapital«, orig. izdaja, I, 4, Fetischcharakter der Ware und sein Geheimnis.)

Vrednost je odnos med dvema osebama. Kadar ena izdeluje blago, ima njeno delo dvojen značaj; prvič ustvarja nov uporaben

* Vulgarno ekonomijo« definira Marx v opombi 32 pod pogl. »Fetischch.« tako: »Pod klasično politično ekonomijo razumem vso ekonomijo od W. Pettyja dalje, ki raziskuje notranjo resnično zvezo v meščanskih produkcijskih odnosih. Nasprotno pa vulgarni ekonomski osvetljujejo samo zunanji videz te notranje zveze in vedno znova prežvekujejo material, ki ga je že davno dala znanstvena politična ekonomija, da bi s tem plavzibelno razložili takorekoč najbolj sirove pojave in zadostili meščanski domači potrebi; v ostalem se pa zadovoljujejo s tem, da na pedanten način sistemizirajo najbolj banalne in sebi dopadljive predstave meščanskih agentov o njihovem lastnem, najboljšem svetu ter jih proklamirajo za večne resnice.«

predmet za drugega, drugič pa vlaga v predmet svojo splošno, enako življenjsko energijo, svojo delovno silo v fiziološkem zmislu; prvič ustvarja uporabno vrednost, drugič pa vrednost (menjalno vrednost). Če mizar izdeluje mize za tkalca in tkalec platno za mizarja, je med njima delovno razmerje in tkalec daje mizarju toliko količino platna, v kolikršno je bil vložil enako množino svoje delovne sile, kakor dobi podpredmetnega dela v mizarjevi mizi. Ker gre v družbi povsod za enako življenjsko energijo, je jasno, da se ta meri po času, ker za delo je treba pač t r a j a n j e. Subjektivistično »vrednotenje« nam ne pokaže, odkod ima kupec »denarna sredstva, s katerimi razpolaga« in zakaj v resnici m o r a dati določeno višino denarnih sredstev, da ne pride do umikanja s trga; ono nam le lahko razloži, zakaj kupec kupi pri Arharju in ne pri Jančiču, če sta isti ceni; zakaj plave in ne rjave nogavice; to pa ni stvar ekonomije, temveč psihologije. Ne razloži pa določene višine cene in ne razloži, odkod ima kupec res svoj dohodek, kje je bil iz dela n (ne: pridobljen!). Mizar dobi svoj dohodek prav s tem, da je izdelal mizo tkalcu, namestu da bi si sam delal tkanino. »Samo s stališča družbenih produktivskih odnosov, in sicer odnosov, v katerih pridejo do izraza milijonkrat in milijonkrat ponavljajoči se masovni menjalni akti, moremo razumeti, kaj je vrednost« (Iljin, Karl Marx).

»Posamezno blago velja tu v splošnem le kot povprečen primer svoje vrste.« (»Kapital«, slov. pr., str. 31.) Na čevljih, ki jih vidimo v izložbenem oknu, se prav tako kakor pšenici, olju, bombažu itd. na borzi prav nič ne pozna, kateri »gospodareči človek« jih je napravil, ali mu je delo bilo »lahko«, ali mu je bilo v »veselje in zabavo«, ali se je ob njem »izmučil do onemoglosti«, ali jih je krpal čevljarček z dreto, ali pa so bili napravljeni v tovarni; vsi so povprečni primeri svoje vrste in za višino njihove vrednosti je merodajna produktivnost današnjega povprečnega tovarniškega dela.

Kakšen je pri tem subjektivni napor in veselje in zabava, to ni stvar ekonomije, temveč lirike, kajti resnično blagovno gospodarstvo se na to ne more ozirati in se res ne ozira, kar pač vidimo v vsakdanjem življenju na vsakem koraku.

In dokler vlada kapitalistično ali sploh blagovno gospodarstvo, prav res drugega izhoda ni in ne more biti.

III.

Preidimo k vprašanju, kjer delovna teorija povzroča našemu kritiku največje preglavice, namreč k vprašanju delovne sile. Mi bomo najprej preiskali, kakšne stvari v resnici so, in ne kakšne naj bi bile. V zvezi z II. poglavjem bomo tu podali kratek, temeljni oris vse Marxove prve knjige »Kapitala«, da potem lažje pokažemo, kako si dr. Gosar predstavlja vse obrnjeno. Prosili bomo pri tem poglavju čitatelja več potrpežljivosti, ker bomo

pogledali v bistvo stvari, ki je res komplicirano; če bi bila stvar enostavnejša, smo lahko prepričani, da bi bil tak genij, kakor je bil Marx, pač gotovo napisal »Kapital« v lažjem stilu, tako kakor pišejo vulgarni meščanski ekonomski, ki ostajajo na površju vsakdanjega življenja.

Doslej smo raziskovali problem vrednosti blaga, kakor da bi bil vsak neposredni producent (izdelovatelj, delovni človek) obenem lastnik produkcijskih sredstev. Ta metoda je popolnoma pravilna, kajti tako stanje je včasih resnično bilo, zlasti pred nastopom kapitalizma, v enostavni (srednjeveški rokodelski) produkciji blaga; na tej podlagi je tudi Marx v prvih poglavjih »Kapitala« analiziral blago in menjalni proces. V kapitalizmu pa neposredni producent (delavec), ki sam nima orodja, ki je torej »prost in gol, svoboden ali prost predvsem vseh stvari, ki so potrebne za udejstvovanje njegove delovne sile« (Marx, op. cit., str. 36), prodaja namesto produkta samega ali blaga — kakor svojčas rokodelec — svojo delovno silo kot blago, produkt pa prepusti onemu, ki mu je dal na razpolago produkcijska sredstva in od katerega je dobil protivrednost delovne sile v življenjskih potrebščinah (ali denarju, kar je isto). Kako je do te spremembe enostavne produkcije blaga v kapitalistično prišlo, nam Marx klasično, kakor še noben drug zgodovinar, opisuje na primeru Anglije (op. cit., pogl. »Prvotna akumulacija«).

Za to, da delavec nadomesti vrednost svoje delovne sile, da »plača« kapitalistu protivrednost življenjskih potrebščin, pa za-dostuje že en del delavnika. Kar delavec dela več, producira »več-vrednost«, ki pripade kapitalistu kot lastniku produkcijskih sredstev, ker je ves produkt pač last kapitalista, delavec pa dobi mezdo za življenjske potrebščine. »Ta okoliščina, da stane celodnevno vzdrževanje delovne sile samo pol dneva, čeprav delovna sila lahko deluje ves dan, je posebna sreča za kupca (kapitalista, op. K.), nikakor pa ne krivica nasproti prodajalcu (proletarcu, op. K.)« (Marx, op. cit., str. 44).*

Mi razmotrivamo stvar samo v enkratnem produkcijskem procesu, ne v trajnem ponavljanju produkcije. Kako se pri ponavljanju ves kapital spremeni v kapitalizirano večvrednost, ker kapitalist s tem, da produktivno ne dela, pač zaje in zapije vso vrednost prvotno založenega kapitala, kakor tisti, ki zaje in zapije svoje posestvo na ta način, da se za jed in pijačo zadolži v višini vrednosti svojega posestva (»Kapital«, str. 143); in kako se potem zamena enakih vrednosti — variabilnega kapitala za delovno silo — tako zasuka, »da se vrši samo navidezno«, ker ves variabilni kapital postane sčasoma brez protivrednosti prilaščen produkt tujega dela (str. 154—155), naj nas v tej razpravi ne zanima, tako da na to le mimogrede opozarjamo (prim. tudi »Anti-Dühring«, 2, III, predzadnji odst.).

* Pol dneva je vzeto tu le kot primer.

Odkritje zakona o vrednosti in večvrednosti na podlagi dela je pa po dr. Gosarju »nepotrebno«, »ker je stvar« (namreč izkoriščanje dela) — »tudi brez teorije nasplošno očita« (str. 282)!!! Doslej smo govorili: teorija je pravilna, ker jo praksa potrjuje; po novem je pa teorija nepotrebna, kjer se vrši katerakoli praksa; ali pa naj bo teorija le tam, kjer želimo kaj drugega kakor to, kar se vrši v praksi?! Ali znanost raziskuje ne tisto, kar je, temveč ono, kar bi si želeli in kar fantaziramo in kar nam v praksi nič ne pove, kakor je to teorija o gospodarečem človeku? — Dalje pravi dr. Gosar, da je teorija o vrednosti in večvrednosti »netočna«, »ker se mera tega izkoriščanja ne ravna po merilu, ki ga nam daje vrednostna teorija«. Po našem mnenju so teorije pač zato tu, da abstrahirajo (odmislijo) od postranskih, nebistvenih momentov, izjem in najdejo čisti osnovni zakon, kakor je tu zakon o vrednosti in večvrednosti.

Oglejmo si zdaj podrobneje, kakšna je ta »nepotrebna« in »netočna« teorija v praksi in kako si bistvo stvari in pa tudi to teorijo predstavlja dr. Gosar.

V II. poglavju smo si ogledali »merjenje« in pravično plačevanje dela v enostavnem blagovnem gospodarstvu in na blagu sploh.

Zdaj si pa pogledjmo, kako se to merjenje in plačevanje vrši v kapitalizmu, kjer delovna sila postane blago. Tudi tukaj se merjenje vrši indirektno, v drugem blagu, in s posredovanjem denarja — kakor vrednost vsakega drugega blaga. Vrednost delovne sile je enaka vrednosti za nje vzdrževanje potrebnih življenjskih sredstev; koliko rabi oziroma nujno mora prejemati delavec na leto ali povprečno na dan, z ženo in otroki vred, da se delovna sila ohranja pri življenju in sposobna za delo (da more ostati potreben privesek kapitalističnega produkcijskega procesa — glej »Kapital«, str. 144 do 146), — to pač ni težko izračunati, zato ni treba prav nobenih meril; tudi ni treba nobenih muk, da se določi, »koliki del pripada enemu in koliki del drugim činiteljem« (»Čas«, str. 270).^{*} Za delovno silo velja vse, kar smo v II. poglavju rekli za blago.

Če gospod profesor skozi ves članek govori o nemožnosti pravičnega plačevanja dela in o tehnični nemožnosti merjenja, dokazuje spet, da nima najmanjšega pojma o Marxovi teoriji delovne sile in da sploh ne razume nje bistva. Prvič ne pozna bistva menjalnega procesa; drugič je popolno plačevanje delavčevega produkta nesmisel, ki ga je Marx sam najbolj pobijal, kajti: med vrednostjo delovne sile in »vrednostjo dela« je velikanska razlika. Prva je resnična, je enaka vrednosti življenjskih potrebščin, dočim je druga, »vrednost dela«, prazen nič, nesmisel, ker je delo samo vsebina vrednosti in ne more imeti še svoje lastne vrednosti, kakor je nesmisel »vrednost zemlje« (prim. »Kapital«, str. 222), ali »teža teže«. Kakor je nemogoče izmeriti težo teže, tako je nemogoče izmeriti vrednost dela, v čemer se z dr. Gosarjem strinjamo. Do

* Činitelji = zemlja, kapital in delo, po stari meščanski teoriji trije stvarniki vrednosti; to teorijo je moderna subjektivistika zapustila, ker za njo je le en činitelj — trg.

tega nesmisla, da prisoja vrednost delu samemu, pride samo vulgarni ekonom, ki opazuje stvari le na površju. V normalnem delavniku dobiva delavec določeno dnevno mezdo, iz katere kapitalist in pa tak »znanstvenik« empirično zračunata povprečno dnevno mezdo in jo delita z 8, nakar dobita mezdo od ure in to imenujeta potem ceno ali »vrednost dela«. Ker pa normalni delavnik vsebuje potrebni in še presežni delovni čas, recimo vsakega polovico, in delavec v 4 urah producira vrednost in v nadaljnjih 4 urah producira večvrednost, je jasno, da taka »vrednost dela« poleg nesmiselnosti svoje vsebine skriva v sebi zanikanje vsakega izkoriščanja: kajti v vrednosti »dela« tiči tako vrednost kakor tudi večvrednost; vrednost delovne sile, plačana z mezdo, je bila povrnjena v 4 urah, delo je pa trajalo 8 ur in produkt v resnici velja 2 mezdi. Če delavec dobi tzv. »polno vrednost dela«, se mu zdi, da je dobil vse, kar je izvršil, in da se mu ne godi »vnebovpijoča krivica«, da se poslužujemo profesorjevih besed. On je v normalni mezdi vrednost svoje delovne sile pač dobil; toda v resnici je pa v tem že produciral tudi večvrednost in jo je dal kapitalistu brez protivrednosti. Kako pri nadurah, pri povišanju intenzivnosti in produktivnosti delavec včasih ne dobi niti vrednosti svoje delovne sile, kljub temu, da se mu zdi, da je nadvse pravično plačan, ker dobiva celo povišano »ceno dela« od ure, je nazorno pokazal Marx na računskih primerih v poglavju »Mezda« (op. cit., str. 225 do 243). Najbolj drastična je prevara, ki jo vsakdanji videz in teorija »vrednosti dela« povzročata pri akordni mezdi, kjer se zdi, da delavec res dobiva polno protivrednost svojega »dela«, v resnici pa vsak kos vsebuje popredmeteno delo, v našem primeru $\frac{1}{2}$, in pa $\frac{1}{2}$ večdela, katero je bilo kapitalistu dano brez protivrednosti.

Sledeči Engelsov primer nam jasno ponazoruje nemožnost, da bi mezda obsegala vso vrednost delavčevega produkta: »Vzemimo, da v dani družbi vsota treh mark izraža stroške za delavčevo vzdrževanje. Potem ima delavčev enodneveni produkt po taki vulgarno ekonomski teoriji vrednost 3 M. Vzemimo zdaj, da kapitalist, ki ima tega delavca zaposlenega, prišteje k temu produktu profit ... 1 M in proda produkt za 4 M. Isto delajo drugi kapitalisti. Potem pa delavec svojega vzdrževanja ne more več plačevati s 3 M dnevno, temveč potrebuje za to prav tako 4 M.« (Anti-Dühring, 2, V, 4. odst. od konca.)

Kakor vidimo, je med vulgarno teorijo o vrednosti »dela« in Marxovo teorijo o vrednosti »delovne sile« kot blaga bistvena razlika, kakor noč in dan. Če bi dr. Gosar kakor pri kritiki Marxa v »Času« — z izjemo na enem mestu — ves čas govoril o »plačevanju dela«, »merjenju dela«, in sicer ne le v besedah, temveč tudi v smislu, potem bi lahko rekli, da enostavno ne pozna Marxove teorije. Toda v »Socialni ekonomiji« na str. 28 je povsem točno razložil Marxovo teorijo »delovne moči«, iz česar bi sledilo, da vendar pozna razliko. V svojih delih pa meče vse skupaj v en koš in v »Času« se na 14 straneh vojskuje z nemarksistično vred-

nostjo »dela« in s pravičnim plačevanjem »dela«, kar pomeni, da je njemu »delo« in »delovna sila« popolnoma vseeno, da se vojskuje z Marxom, ki ga ne pozna ali ne razume.

V slovenski literaturi imamo nebroj primerov, kjer kritiki podajajo Marxa skrajno površno ali pa povsem napačno. Celostnega dr. Ušeničnika moramo prišteti sem. En sam primer: V »Sociologiji« na str. 296 govori, da delo ne ustvarja uporabne vrednosti, temveč samo menjalno. In vendar bi dr. Ušeničnik, ki drugim očita, da niso prebrali niti pet strani »Kapitala« (»Čas«, isti, str. 284), lahko na peti strani ugledal vsaj kričeči naslov celega poglavja: »Doppelcharakter der in den Waren dargestellten Arbeit«, kjer Marx razlaga, kako v blagovnem gospodarstvu delo istočasno ustvarja novo uporabno vrednost (n. pr. mizo iz lesa) in novo ali pa večjo menjalno vrednost (m i z e)* in kjer Marx izjavlja — kakor tudi na nešteti drugih mestih —, da je to njegovo odkritje jedro njegove teorije, »Springpunkt, um den sich das Verständnis der politischen Oekonomie dreht.« In z nerazumevanjem te osnovne poteze pričinja dr. Ušeničnik svojo kritiko Marxove ekonomike!

Dr. Ušeničnik, kakor posnemamo iz njegovih pripomb, takrat Marxa samega najbrž ni toliko poznal in je zajemal snov iz kritikov (Cathreina, Tugana Baranovskega i. dr.), ki ga niso dobro poznali in ne razumeli; razen tega dr. U. tudi ni po poklicu profesor politične ekonomije in zato preko njegove netočnosti lahko preidemo. Nekaj drugega je pa z vseučiliškim profesorjem ekonomije dr. Gosarjem, ki je sam po eni strani prav spravil na papir tistih par stavkov o »delovni moči«, po drugi strani pa v svoji kritiki meče vse v en koš in ne ve nič več, kaj je sam o stvari napisal. To je pač tisto, kar opazujemo pri profesorjih, kadar predavajo zgodovino politične ekonomije ali literarno zgodovino: neprestano operiranje s površnimi, brez vsebinskimi pojmi, neusmiljeno premetavanje brez zveze in razumevanja vsebine, samo da človeka spravijo v neki predalček, v neko smer ali strujo.

*

Ideologija »vrednosti dela« pa ima tudi svoje družbene korenine. Ona izvira še iz časa predkapitalistične produkcije blaga, ko je neposredni producent delal za sebe samega v enostavni produkciji blaga in ne za kapitalista. Ves produkt je pripadel njemu in on je

* Da ne bi kdo napačno razumel: gre seveda za tiste uporabne vrednosti, ki so obenem menjalne vrednosti, torej ki so napravljene s človeškim delom; so pa tudi uporabne vrednosti, ki niso bile s človeškim delom narejene, in seveda te nimajo potem nobene menjalne vrednosti (voda v reki, zrak, deviška zemlja itd.); takega dela, ki bi ustvarjalo le menjalno vrednost brez nove, spremenjene uporabne vrednosti, seveda ni. — Dvojni značaj dela, oziroma njegovo prvenstveno važnost je popolnoma prezrl tudi Karl Kautsky, ki v svoji »Ekonomske teoriji Karla Marxa« napačno uči, da je bistveno pri Marxovi teoriji vrednosti razumevanje blagovnega fetišizma, dočim je Marx sam v poglavju o fetišizmu poudaril dvojni značaj dela kot izhodišče. Kautsky je torej vrednostno teorijo bistveno napačno razumel.

moral en del vrednosti le odstopiti trgovcu, ki je namesto njega prodajal blago, da je trgovec lahko imel zaslužek — dobiček, in pa za javne dajatve. Preostanke te enostavne produkcije blaga imamo še danes — to so kmetje in obrtniki. Ti so si šele s skoraj celodnevno delom producirali toliko, kolikor je zadostovalo za njihovo preživljanje in za trgovca in za dajatve. Njihov normalni celodnevni produkt je tvoril, da govorimo v jeziku kapitalizma, vrednost njihove delovne sile, tako da je bilo celodnevno »delo« skoraj istovetno z vrednostjo »delovne sile«; kar so se prostovoljno nadalje ubijali, so se ubijali zase in ta presežni produkt je ostal njihova last in je bil pridobljen z njihovim lastnim delom in ne z izkoriščanjem tujega.

Danes pa je njihovo delo pod družbeno povprečnostjo, oni niti pri skrajnem napenjanju svojih moči ne morejo dobiti niti toliko, da bi se preživljali, ali, da bi, če si jih zamislimo kot mezdnega delavca, ki bi delal sam zase, dobivali vsaj protivrednost svoje delovne sile, da bi dobivali mezdo. Oni trpe pod pritiskom konkurence kapitala, vendar se obračajo proti odpravi privatne lastnine in produkcije blaga, ker je slednja tvorila podlago za njihovo eksistenco. Zato njihovi ideologi pridigujejo, naj se kapitalizem spremeni spet nazaj v tako (blagovno) družbo, kjer bo vsakdo prejemal »ves prinos svojega dela«, ali »vso vrednost dela«. »Vrednost dela« je torej ideologija propadajočega malomeščanstva, ki ga ubija osnovni zakon menjave blaga: zakon o družbeno potrebnem delu.

Ščasoma je razlika med produktivnostjo kapitalističnega veleobrata in rokodelskega ter kmečkega obrata postala tako ogromna, da vsakdo uvideva absurdnost zahteve po plačevanju »vrednosti dela«, ki pomeni, naj bi se delo ne glede na svojo normalno družbeno produktivnost plačevalo tako, da bi se vsak producent lahko preživljal. Dr. Gosar se potem sprašuje o delovni teoriji sploh: »ali bi nas to načelo privedlo kaj bliže k rešitvi današnjih perečih družabnih vprašanj?« in odgovarja: »ne, niti malo ne!« ter navaja sledeči zgled, kjer kaže, kakšne naj bi bile stvari, namesto da bi raziskoval, kakšne stvari so:

»En stot pšenice se pridelava v Banatu z neprimerno manjšo množino dela kot na pr. pri nas v Sloveniji. Katera množina dela je torej odločilna za menjalno vrednost in s tem za ceno pšenice? Ona v Banatu ali pa naša? Marx odgovarja sam na to, da je odločilna »povprečna« (prav: družbeno potrebna, op. A. K.) množina dela. Dobro! Če je tako, kdo bo potem slovenskega kmeta pripravil do tega, da bo še prideloval pšenico, ko pa njena menjalna vrednost, ko njena cena ne bi več pokrivala stroškov njegovega dela! Kajti slovenski kmet bo prejel za svoj pridelek manj, nego odgovarja njegovemu delu, dočim bo banaški kmet dobil še vedno več, nego znaša pravično plačilo njegovega dela.« (»Čas«, str. 277.)

Delo na neracionalni slovenski parcelni kmetiji, na slabo rodovitni zemlji, s primitivnimi orodji, je pod družbeno potrebnim

v času, ko na svetovnem trgu kot družbeno potrebno velja delo na ameriškem in argentinskem veleposestvu in plantaži in v kolhozu in sovhozu z izredno racionaliziranim in mehaniziranim obratom in kolonami traktorjev in kombajnov, dočim se slovenski kmet peha z volički in vozički, srpi in kosami (prim. J. Kokalj, »Smernice razvoja modernega kmetijstva«, »Književnost« št. 8). Iz enakih razlogov je v blagovnem gospodarstvu pod višino družbenega dela delo malih obrtnikov, rokodelcev — v obsegu, kolikor se pač dotična obrt lahko industrializira in tehnično izpopolnjuje.

Kapitalistična produkcija se ravna po zakonu o vrednosti blaga in delovne sile, ki ga je odkril Marx; zahteva po človeka dostojnem plačevanju vsakega »dela« v blagovni produkciji je res utopija. Kako naj zahtevamo od kupca — bodisi da je delavec, uradnik, kapitalist, kmet ali kdorkoli, ki pač pride na trg, naj za 20 m tkanin plača $32\times$ toliko kakor za drugih 20 m, ker je prvih 20 m bilo izdelanih v 8 dneh s starimi statvami, drugih 20 pa v 2 urah v moderni tovarni, in ko je takih drugih več kakor preveč, da ne vedo, kam bi z njimi, tudi če bi jih večasih delili zastonj. Iz te utopije, ki jo dr. Gosar vsekakor meče v en koš z Marxovo teorijo, hoče on rešiti svoje malomeščane na ta način, da zavrne vsakršno teorijo, da bi delo ustvarjalo vrednost, in se zateče — kam? — naravnost v politično ekonomijo modernega kapitalizma delničarjev in rentnikov, v subjektivizem, kateremu vrednost nastaja na trgu oziroma pri katerem vrednost nastane na podlagi s o d b e k o n z u m e n t a, ki »gospodari« in »vrednoti« »dobrine«; v ekonomijo, ki upošteva »psihične stroške«, na podlagi katerih se dajo uvaževati večji napori malega podjetnika, rokodelca in kmeta, ki jim delo pod kapitalistično konkurenco res ni v zabavo; nato pa hoče doseči rešitev s tem, da se »s primernimi ukrepi mezde in plače med bolj ali manj rentabilnimi podjetji na ustrežajoči višini zravnajo in da se na enak način onemogoči, da dobijo poročeni delavci z večjo družino posebne družinske mezde oziroma doklade« (str. 181). (To je menda ves tisti radikalizem dr. Gosarja.) S tem se je pa gospod doktor zaletel — kam? — naravnost v delovno teorijo vrednosti in je indirektno priznal objektivizem, tako kakor se subjektivist v praksi vedno zaleti v objektivizem in idealist v materializem: čemu z r a v n a v a n j e plače v manj rentabilnih podjetjih s plačo v produktivnejših podjetjih, če se vrednost blaga ne ravna po delu?! Vrzite objektivizem skozi vrata, in vrnil se bo skozi okno!

Toda zgodovina zadnjih 100—200 let ni nič drugega kakor neprestano propadanje samostojnega obrtnika in malega kapitalista in danes se je njima pridružil še mali in srednji kmet. Veliki kapital se koncentrira in centralizira »po zgrešenem nauku« Marxovem, ki je »skrajni čas, da ga na vsej črti zavrzemo« (»Čas«, str. 283), pri čemer je popolnoma vseeno, ali subjektivisti in idealisti ta nauk zametujejo ali ne, in v bodočnosti gre pač le za to, ali se bodo mali obrati odpravili brez žrtev in bolečin v kolektivistični produkciji,

ali pa s propadanjem, hiranjem in umiranjem celih množic ljudi v kapitalističnem blagovnem gospodarstvu, kjer so ti »samostojni lastniki« in zahtevajo pravično plačilo svojega »dela«, ne da bi se odpravila produkcija blaga. Podpisujemo vsako besedo, ki jo dr. Gosar naslavlja na pristaše »vrednosti dela«, vendar z malenkostno spremembo, da ta teorija nima prav nič skupnega z Marxovo resnično vrednostjo blaga in delovne sile v kapitalizmu, in pa da je dr. Gosarjeva teorija »psihičnih stroškov« le druga izdaja »vrednosti dela«: Vrednost dela in psihični stroški so res »le navadna zabloda, ki ljudi ovira, da ne najdejo poti do pravega, realnega in izvedljivega radikalizma« (istotam). »Namesto da bi jim z realnimi pa učinkovitimi reformami stvarno pripomogli do človeka dostojnega in njihovemu stanu primerne življenja, bomo trčili čas z utopijami in pobožnimi željami« (str. 271). »Zato se tudi mnogo energije, ki jo za ta namen« — mislimo si: za ohranitev zastarele produkcije — »trošimo, stvarno brezplodno izgublja«.

Tu smo našli sociološko podlago teorije dr. Gosarja: malomeščanstvo. Ti obrtniki, kmetje, mali »industrijalci«, ki morajo večinoma tudi sami produktivno delati, nimajo nobenega kapitalista nad seboj, pač pa kapitalistično konkurenco poleg sebe. V vsej dr. Gosarjevi razpravi zaman iščemo govora o kapitalizmu, o kapitalističnem razmerju, kajti zanj je vse enako menjalno gospodarstvo, bodisi da je predkapitalistično enostavno blagovno, bodisi kapitalistično, kajti nekapitalistični producentje blaga in kapitalistični se srečujejo na trgu enaki, brez zunanje razlike. Zahteve takega malomeščana so doklade, oproščenje in znižanje dajatev in zaščita. Socialno vprašanje je zanj vprašanje med propadajočim malim in zragujočim velikim, med nekapitalističnim in kapitalističnim podjetjem; malomeščan je proti zakonu o vrednosti blaga na podlagi družbeno potrebnega dela, ki je v blagovnem gospodarstvu resničen; to svoje malomeščansko vprašanje in ideologijo boja in sporazumevanja med obrati, ki naj bi se vršilo potom korporacij, ideologijo, ki je popolnoma tuja proletariatu v modernih kapitalističnih veleobratih, koncernih, trustih, plantažah z njegovim odnosom nasproti svojemu kapitalistu in kapitalizmu sploh, presaja dr. Gosar v proletariatu in to presajanje je, kakor sploh, presaja dr. Gosar v proletariatu in to presajanje, ki ima, kakor rečeno, svojo sociološko podlago, je pomen dr. Gosarjeve teorije.

(Konec prihodnjič.)

Popravek. V 10. številu »Književnosti« se stavek na str. 364, v. 9—12 zgoraj, zdaj glasi: »Zategadelj smatra v bistvu krščanstva le teoretično dejavnost za resnično človeško dejavnost, med tem ko razume in predstavlja prakso le v umazano-židovski obliki njenega pojavljanja.« Pravilno pa se mora glasiti: »Zategadelj smatra v bistvu krščanstva le teoretično dejavnost, med tem ko razume in predstavlja prakso le v umazano-židovski obliki njenega pojavljanja.« Pomota je nastala pri prepisovanju prevoda, zato prevajalca ne zadene nobena krivda. »Bistvo krščanstva« je namreč eno izmed glavnih Feuerbachovih del in je zaradi gornje napake ves stavek docela nerazumljiv. — Prev.

On veruje, da

»U gradu ovu će trošnu
mladi udarit grom
i grede sve će da skrha.
O, ide, vidim ga, ide,
užasni nastaje lom
u nova zacarih svrha:
novi podić se dom.« — (Grom.)

Vsak, ki trpi, mu je blizu. Čuti z ljudmi, ki

»u izbi crne hapsane leže
legije radnih ljudi
mulj im je lice postalo sveže,
a kostur bujne grudi.

— — — — —
Tu rijetko zna se kada je večer
ili kad sunce grane,
jedino zna se bol što peče,
uzdah i krv iz rane.

— — — — —
I tako, eto, svi poput skota
u izbi hapse žive,
te žrtve čefa, senke života,
te slike smrti sive.«

(Vijesti iz hapsane.)

Ljubi »Psa sa trotoara«, ki mu je »prokislil drug«, trpi z beračem, ki ga je
gospa vrgla iz svoje tople izbe preko stopnic v sneg in mraz.

Ko sreča »Prosjakinjo« na vogalu, jo sprašuje:

»O zašto si me na uranku srela
molećim glasom: »Gospodine, daj mi.
Podari... već sam od gladi uvela, —«

— — — — —
Zašto kad i ja prosjak sam ko i ti,
samo si moje osvježila rane,
ujela dušu, da ko guja sikti,
raznila srce, vene rastrgane, —

— — — — —
Zašto mi iska kad uzdarja nemam:
tebi, o drugo, da na dlan udjelim?»

V svojih pesmih čuti Orahovac s kmetom, ki mu je suša izžgala polja,
toča uničila žito in ki: »glodže ječmenku suhu, a maslo, kajmak i mlijeko nosi
gospodi gradskoj«. Z delavcem se zateka v »Radničku birtiju« »gdje se boli
iscjeljuju i gdje se traži zaborav na bijedu«. Sem se zatekajo delavci, očetje
mnogih otrok, ki so delali polnih osemnajst ur v rudniku: »a za to, evo, dobio
sam para ni za kruh dosta željadetu jednom«, ker doma ne more gledati
gladnih otrok in objokane žene.

Delavec preklinja stroj (»Radnik proklinje mašinu«), ki ga je usužnjil in
ki mu pije kri. Pa pride spoznanje — ni stroj tisti, ki ga je usužnjil, temveč
dahije i čifte. In to spoznanje rodi hotenje in zahtevo: »Necemo! Imamo ruke.
Mi časno hoćemo rada. Mi svoje imamo nužde. Mi svoga hoćemo hljeba!«

Polne življenja, razumevanja in vere so Orahovčeve pesmi. Vanje je položil
vse svoje hotenje, bolečino, upanje in kletev in »iz mene legije robova kune«.
Da iz njega preklinja in poje življenje proletarcev, iz katerih je izšel in katerim
je ostal vseskozi zvest. Ritem njegovih pesmi je včasih malo disharmoničen in
težak, kakor je pač težko življenje, ki jih je kovalo. Vendar so pesmi Saita
Orahovca lepe, — odkrita izpoved mladega in talentiranega pesnika.

Knjiga Saita Orahovca: Usponi, je opremljena s slikami Georg Grossa,
Zileea, Maseerela, Käthe Kolwitzove itd., ki dopolnjujejo tekst. Oprema knjige
je skromna, vendar čedna. Citateljem knjigo Saita Orahovca toplo priporočamo.

U. G. K.

Justus Ehrhardt: Ulica brez kraja. Agilna zagrebška biblioteka »Epoha« je izdala že tretjo knjigo, ki prinaša prav zanimive dokumente iz predhitlerovske Nemčije. Knjigo toplo priporočamo. Naroča se pri »Epohi«, Zagreb, Trg kralja Petra 11 (telefon 58-33).

Tistim naročnikom, ki še vedno niso plačali naročnine, smo ponovno priložili položnice, na katerih je napisan znesek, ki ga še dolgujejo do konca leta. Razmere nas silijo, da bomo morali z dolžniki in zamudniki resno obračunati. To je zadnji opomin, potem bo morala uprava poseči po radikalnejših sredstvih.

Uprava »Književnosti«.

Naročajte »Književnost«!

Poravnajte zaostanek na naročnini! Takoj!

Ali ste že poravnali naročnino?

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd. Zaloga beležnih koledarjev.

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavniki A. Kolman.)